

Osmanlı İmparatorluğu'nda Toplu Hak Arama: XVIII. Yüzyıla Ait 100 Örnek Mahzar

Ensar KÖSE*

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda, başta padişah olmak üzere yönetim kademesinde bulunan kişilerin âdil olmaları, tevarüs ettikleri Türk-İslam yönetim geleneğinin bir gereği olarak üzerinde en fazla durulan hususlardan birini teşkil etmiştir. Öyle ki, güçlü bir hükümdarın ve iyi bir devlet yönetiminin gerekli şartları olarak sayılan “hükümdar askersiz kuvvet sahibi olamaz, parasız asker olmaz, tebaanın refahı olmadan para olmaz, adalet olmadan halk müreffeh olamaz” şeklindeki yönetim prensibi, neredeyse tüm siyasetnâme türü eserlerde hep tekrar edilegelmiştir. Özellikle devlet idaresinde bazı ciddi problemlerin görülmeye başlandığı XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, idarecileri uyarıcı mahiyette kaleme alınan eserlerde adaletli yönetimin önemine daima vurgu yapılmıştır¹. Bunlardan biri olan Kınalı-zâde Ali Çelebi'nin, *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde, âdil bir hükümdarın özellikleri sayıldıktan sonra, ülkede adaletin gerçekten tesis edilip edilmediğinin anlaşılmasının bir yolunun da, ihtiyaç sahiplerinin ve haksızlığa uğrayan kişilerin durumlarını arz edecek bir merci bulamamaktan dolayı sıkıntıya düşerek şikâyet eder hale gelmemeleri gerektiği söylenmiştir². Burada şikâyet mekanizmasının devamlı açık tutulmasının önemine vurgu yapılması dikkate değer bir husustur. Nitekim Osmanlı Devleti'nde, gerek yönetim işlerinin sorunsuz işlediği varsayılan “klasik dönem”de, gerekse XVII. yüzyıldan itibaren devletin iç bünyesini ve toplumsal düzeni ciddi şekilde sarsan *suhte fesâdi, celâlîler, sekban ve sarıcalar, kapısız ve bacasız levendler* gibi marjinal zümrelerin ortaya çıktığı buhran dönemleriyle, *âyan ve mütegalibenin* hüküm sürdüğü XVIII. yüzyılda, bir yandan sert idari tedbirler ve çıkarılan adaletnâmelerle merkezî otorite ve kamu düzeni sağlanmaya çalışırken³, diğer yandan da halkın

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, ensarkose@gmail.com.

¹ Mehmet Öz, dikkat çekici bir çalışmada (*Osmanlı'da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yay., İstanbul 1997), Osmanlı Devleti'nin, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren karşı karşıya kaldığı problemlere dair “gelenekçi” çözüm yolları öneren Gelibolulu Mustafa Âli'den (*Nushatü's-Selâtin*) başlayarak, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'ya (*Nesâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*) kadar 12 siyasetnâme tarzı eseri karşılaştırmalı olarak inceler. Bu çalışmada, Osmanlı gelenekçi yazarlarının, içinde buldukları bunalım döneminden bir çıkış yolu olarak öne sürdükleri “kanun-i kadime dönüş” ya da “altın çağ” düşüncesinin, aslında “idealize edilen bir geçmişî yansıttığı”, fakat bununla birlikte “altın çağ” olarak nitelenen Kanuni döneminin, bu şekilde değerlendirilmesini meşru kılacak bazı unsurlarının da olduğunu söyler (s. 103).

² Kınalı-zâde'nin eserinden hareketle Osmanlı idare sistemindeki adâlet anlayışına dair bir çözümleme: Fahri Unan, “Osmanlı İdare Felsefesinde Adâlet”, *Adâlet Kitabı*, Kadim Yay., Ankara 2012, s. 105-119.

³ Halil İnalçık, adâletnâmelerle ilgili herkesçe bilinen meşhur çalışmasında [“Adâletnâmeler”, *TTK*

şikâyet hakkı hep açık tutulmuştur. Şikâyet hakkının serbestçe kullanılması, özellikle batılı yazarlarca sıkça tekrarlanan, “Osmanlı’da niçin Avrupa’daki gibi köylü isyanları çıkmadı?” şeklindeki sorunun⁴ başta gelen cevaplarından birisi olmalıdır. Gerçekten de Avrupa’da ortaya çıkan ayaklanma ve isyanlarda, özellikle köylülerin istek ve şikâyetlerine dair üst makamlara ve krallara dilekçe verme haklarının engellenmesinin, bazen ne gibi trajik sonuçlar doğurduğu, konu üzerinde çalışan modern tarihçiler tarafından açık bir şekilde ortaya konmuştur⁵.

Âdil bir yönetimin tam olarak nasıl oluşturulacağı; kastedilen “adalet” anlayışının, modern anlamından farklı olarak devlete bağlı tüm halkın kanun önünde eşitliği olmayıp, her zümreyi bağlı bulunduğu statünün bir gereği olarak “örfün ve şeriatın tanımladığı mertebede tutmak”, bu yönüyle de Osmanlı yönetim anlayışında “adâlet”in, “herkese zümresi/ümmeti içinde hak ettiğinin verilmesini sağlayan bir yönetim kapasitesi” olduğu gibi teorik ve felsefi tartışmalar günümüz tarihçileri arasında yaygın olarak yapılmaktadır⁶. Bütün bu tartışmalar ve yapılan çalışmalarla, Osmanlı idarî sisteminin mantığı, yöneten ve yönetilen kesimin tâbi olduğu kurallar, sosyal sınıflar ve bu sınıflar arası münâsebetler/geçişler, Padişahın ve tebaanın karşılıklı hak ve sorumlulukları, bu hak ve sorumlulukların ihlâlî halinde tutulacak yol ve devreye girecek cezaî müeyyideler gibi hususlar ana hatlarıyla ortaya konul-

Belgeler, Cilt II, Sayı 3-4 (Ankara 1965), s. 49-145], Padişahın adâletnâme çıkarmasının asıl gayesinin kanun, şeriat ve emirlere aykırı olarak sonradan icat edilen *bid’adleri* tamamen ortadan kaldırarak memleketin düzenini ve reâyânın emniyetini temin etmek olduğunu yazar (s. 52).

⁴ Bu türden sorular soran ve cevaplar arayan tarihçilerden biri de Karen Barkey’dir (**Eşkryalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi**, Çev. Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999). Osmanlı’daki eşkıyalık olgusunu batıdaki örnekleriyle karşılaştırmalı olarak ele alan, merkezi hükümetin eşkıyâ liderleriyle pazarlık edip, onları “kendisiyle bütünleştirerek merkezileştirmesine” ve “toplumdaki sınıfların çoğunu manipüle ederek isyândan caydırmasına” (s. 238) özellikle vurgu yapan yazarın, “Dâire-i Adâlet”e olan inancın, köylülerin dünya görüşünü etkilediğini söylemekle birlikte, şikâyetlerin iletilmesini kadı ve mahkemelerin aracılığına bağlaması, bundan dolayı da bu mekanizmanın işletilmesinin “kadı mahkemeleri düzeyinde pazarlığa konu” olduğunu söylemesi (s. 241) doğru bir yaklaşım değildir. Zira arşivde yüzlerce örneğini görebileceğimiz gibi, şikâyet mekanizmasının Osmanlı Devleti’ndeki uygulamasında, şikâyet sahibi kişi veya grubun kadı onayını alması veya aracılığına sağlaması bir zorunluluk olmayıp, direk olarak Divanühümayun’a arzuhâl veya mahzar sunma hakkı mevcuttu. Bu nedenle isyânlar meselesine yeniden dönersek, Osmanlı’da kitlesel isyânların görülmemesinde, şikâyet yolunun daima açık tutulmasının, en az yukarıda ifade edilen nedenler kadar etkili bir araç olduğu açıktır.

⁵ Yves-Marie Bercé, Avrupa’da XVI.-XVIII. yüzyıllarda görülen isyân ve ayaklanmalara dair kitabında (**Modern Avrupa’da Ayaklanmalar ve Devrimler**, Çev. Muna Cedden, İmge Yay., Ankara 2003), sosyolojik bir vaka olarak “isyân, direnme, ayaklanma” düşüncesinin ardında yatan nedenleri ele alırken, sözü şikâyet ve dilekçe hakkına da getirir ve şöyle der: “Bireysel bir dilekçeyle ya da ortaklaşa bir başvuru mektubuyla hükümdara başvurmanın mümkün olmadığı bir krallık kuşkusuz var olmamıştır”. Fakat kâğıt üzerinde verilen bu haktan kimlerin ne ölçüde yararlanabileceği kurala bağlanmış olup, “dilekçe hakkının tanınıyor olması, elbette dilekçenin kolaylıkla ve herkes tarafından sunulabilmesi anlamına” gelmemektedir. Ayrıca özellikle köylü kesiminin üst makamlara ulaşmada karşılaştıkları zorluklara; hattâ toplu dilekçe verme hakkı engellenen Fransız köylülerin, başlangıçta sadece hak arama olarak çıktıkları yolda nasıl isyancı durumuna dönüştüklerine ve çoğu zaman sonu idamla biten trajik öykülerine dair çarpıcı örnekler verir (s. 14 vd.).

⁶ Nazım İrem, “Klasik Osmanlı Adâlet Rejimi ve 1839 Gülhane Kırılması”, **Adâlet Kitabı**, s. 274.

muş; hattâ bazı çalışmalarla daha spesifik ve derinlemesine konulara da el atılmıştır⁷. Ayrıca adalet anlayışının zedelendiği ve mağduriyetlerin arttığı XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tutulmaya başlanan *Şikâyet Defterleri* üzerinde son zamanlarda yapılan çalışmalarda, adaleti tesis etmede şikâyet mekanizmasının nasıl kullanıldığı, şikâyete konu ne tür yakınmaların olduğu, bunların hangi kesimlerden geldiği ve ne şekilde sonuçlandırıldığına dair de dikkat çekici çalışmalar yapılmıştır⁸. Bütün bu çalışmalar ve ayrıca bizim araştırmalarımız da açıkça göstermektedir ki, “şikâyet hakkı”, Osmanlı devlet yönetim anlayışının en önemli mekanizmalarından birini oluşturmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ister *ehl-i örf*, isterse *ehl-i arz* kesiminden olsun her tabakadan kişilerin, herhangi bir konudaki şikâyet veya isteklerine dair, bireysel veya toplu olarak adli makamlara müracaat etme hakları vardı. Öyle ki, özellikle taşrada âyan ve mütegalibenin güç ve nüfuz sahibi olduğu XVIII. yüzyılda, herhangi bir kazada ahalinin mahkemeye gitmesi, fizikî olarak yolların tutulmasıyla veya baskı kullanılarak manevî caydırmanın uygulandığı durumlarda bile, halk daima mahkemeye ulaşmanın bir yolunu bulmuştur. Bu tür durumlarda sıkça başvuru olan bir çözüm yolu, idarî yönden bağlı bulunduğu kaza mahkemesi yerine, komşu bir başka kaza veya livâ kadısına giderek yazılı veya sözlü şikâyet arzı sunmaktır⁹. Bu yönüyle halkın şikâyet mekanizmasını kullanmasında hiyerarşik sırayı takip etme gibi bürokratik, ya da bağlı bulunduğu yönetim biriminin mahkemesine gitme gibi idarî bir sınırlama da söz konusu değildi. Kendi kazalarının mahkemesindeki kadı veya nâiblerin tarafsızlığından şüphe duydukları veya mahallî güç odalarının

⁷ Osmanlı Devleti’nde arz ve mahzar sunarak hak aramaya dair ilk derli-toplu çalışmayı yapan Halil İnalıcı, örnekleme olarak seçtiği 4 mahzarı muhteva analizine tâbi tutmuştur [“Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl ve Arz-ı Mahzar’lar”, **Osmanlı Araştırmaları**, VII-VIII (İstanbul 1988), s. 33-45].

⁸ Murat Tuğluca, XVII. yüzyılın sonlarına ait 10, 13, 16, 21 ve 29 numaralı *Atik Şikâyet Defterleri*’nden örnekleme suretiyle seçtiği 3.681 hüküm üzerinden bazı ilginç çözümler yapmıştır (**Osmanlı’da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi, 1683-1699**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2010). Ele alınan dönem Osmanlı Devleti’nin Batıda “Kutsal İttifak” devletleriyle süren uzun savaş yıllarına ait olduğu için, savaşın getirdiği problemlerle alakalı şikâyetler fazla olmakla birlikte, en fazla yakınmanın adli yargı (% 39) ve vergi (% 24) hususlarında olduğu görülür (s. 78). Yine burada dikkati çeken bir diğer husus da, şikâyet sahiplerinin % 73’nün bizzat gelerek şikâyette bulunmuş olmalarıdır (s. 47). Fakat bu çalışmada, incelenen şikâyetlerin ne kadarının bireysel veya toplu şikâyet olduğuna dair herhangi bir ayırım yapılmamakla birlikte, reâyâ kesiminin şikâyetleri, askerî kesimden daha fazla olduğu görülür (s. 55). Şikâyet Defterleri üzerine ilgi çekici bir diğer çalışmayı da Saliha Okur Gümrükçüoğlu yapmıştır [“Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb’asının Şikâyetleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 61(1), (Ankara 2012), s. 175-206]. Bu çalışmada ise 1 ve 2 numaralı *Atik Şikâyet Defterleri*’ndeki hükümler hem şekli açıdan incelenmiş, hem de muhteva yönünden çözümlenmeye tâbi tutulmuştur. Burada Müslüman ahalinin daha çok şikâyette bulunduğu, ehl-i örf kesiminden hakkında en fazla şikâyet edilenin Sancakbeyi olduğu (s. 187); şikâyet konularında ise görevi kötüye kullanmanın başta geldiği (s. 192); gelen şikâyetlerin çoğunun Divan’a havale edildiği (s. 198) dikkati çeker.

⁹ 1722’de Antalya kazasının “cem’i sağır ve cem’i kesir” ahalisi civarlarında olan Elmalı kazasında mahkemeye gelerek, kazalarında “me’zunu’l-ifta” olan Mehmed Efendi’nin bazı kötülüklerinden şikâyette bulunmuşlar ve bu kişinin Meis Adasına sürgüne gönderilmesine dair isteklerini Elmalı Kadısı vasıtasıyla İstanbul’a bildirmişler; bu istekleri de uygun bulunmuştur [Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âsafi Divân (Beylikçi) Kalemî (A.DVN), Dosya no: 951, Gömlek no: 17].

baskısı altında tarafsız ve bağımsız karar verme iradelerinin zedelendiğinin açıkça görüldüğü durumlarda, daha uzun mesafeleri yürümek pahasına halkın topluca komşu bir kaza mahkemesine gitmeyi alışkanlık haline getirdikleri bile oluyordu¹⁰.

Şikâyet hakkının zaman zaman kötüye kullanılması, asılsız şikâyetler, hayalî kişiler adına düzenlenen toplu şikâyet dilekçeleri gibi suiistimaller nadiren de olsa görülmekle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetici kesim ile yönetilen reâyâ sınıfı arasındaki en direk irtibatın şikâyet hakkının sınırsız bir şekilde kullanılmasıyla sağlandığı açıktır. Bu durum, şikâyetlere dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki defter serileri, müteferrik belgeler ve dosya usulü tasnifte mevcut şikâyet *arz*, *mahzar* ve *ilâmları* incelendiğinde de açıkça görülür. Bu nedenle burada, meselenin teorik veçhesi üzerinde sözü daha fazla uzatmadan, mevcut zengin arşiv malzemesi yardımıyla, müşahhas örnekler üzerinden Osmanlı'da "toplulara hak arama"ya dair bazı çözümler yapılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada kaynak olarak kullanılacak malzemenin tamamı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde farklı fonlarda kayıtlı belgelerden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, toplulara hak aramanın bir aracı olarak *arzuahâller*, *mahzarlar* ve *ilâmlar* üzerinde durularak; bu nevi belgelerin şekil ve muhteva yönünden ne gibi hususiyetlerinin olduğu ana hatlarıyla ele alınacak; ikinci bölümde ise, kolektif hak aramada ve şikâyette en yaygın kullanılan yol olarak toplulara dilekçe (*mahzar*) sunmaya yeniden dönüp, XVIII. yüzyıla ait örnekleme suretiyle seçilen 100 mahzar üzerinden bazı istatistikî veriler ortaya koyma ve çözümleme denemeleri yapılacak. Çalışmada kullanılan belgeler seçilirken, muhteva ve mahreçleri dikkate alınmayıp, şekil ve diplomatik özellikleri bakımından toplulara hak aramaya mahsus olmasına; 100 mahzar seçilirken ise, buna ilave olarak yıllar itibariyle XVIII. yüzyıla mümkün olduğunca dengeli bir şekilde dağılmış olmasına dikkat edilmiştir. Böylece, bu yüzyılda toplumun istek veya şikâyetlerini mücip olan hususların neler olduğuna dair bazı ipuçları yakalamak da amaçlanmıştır.

I. Toplu Hak Aramanın Aracı Olarak *Arzuahâller*, *Mahzarlar* ve *İlâmlar*

İster mahallî kadı veya nâib vasıtasıyla, isterse doğrudan doğruya İstanbul'a gelerek Divana sunulmuş olsun, muhtevaları itibariyle toplulara hak aramaya dair olan evrak şekli yönden incelendiğinde, üç farklı türden belge grubunun olduğu görülür. Bunlar *arzuahâller*, *mahzarlar* ve *ilâmlardır*.

¹⁰ İçel'in nüfuzlu hânedânlarından birine mensup olan Abdülmü'min Paşa-zâde Sunullah Paşa'nın sancak mutasarrıfı olduğu yıllarda, ortaya çıkan birçok sorundan birisi de İçel mahkemelerine olan güvenin ciddi şekilde zedelenmesiydi. İşte bundan dolayı İçel halkı, 1726'lı yıllarda daha uzak mesafede olan Konya mahkemesine şikâyet arzı sunmayı tercih etmişlerdi. Sancağın bir diğer güçlü ailesinden ve Sunullah Paşa'nın rakiplerinden Silifkeli Gölgele-oglu Mahmud ve kardeşlerinin, Konya kazası mahkemesine şikâyetleri üzerine Konya Valisine ve kadısına yazılan Nisan 1726 tarihli hüküm: BOA, **Atik Şikâyet Defteri**, nr. 109, s. 70.

A. Arzuhâller

Herhangi bir hususta haksızlığa uğrayan, yöneticilerin icraatlarından memnun olmayan, vergi adaletsizliğinden veya eşkıya zulmünden zarar gören, ya da bir şekilde şikâyet veya isteği olan her düzeyden kişilerin mahallî kadından başlayarak Padişaha kadar bireysel veya topluca, sözlü veya yazılı arzuhâl sunma hakkı vardı. Bu hakkın kullanımına herhangi bir sınırlama getirilmemişti. İdarecilerin aslı görevlerinden biri de, bu türden şikâyetleri ele almak ve şikâyet veya istek konusunda gerekli olan işlemi yapmaktı¹¹. Burada, çalışmanın temasına uygun olarak bireysel arzuhâller bir kenara bırakılarak, toplu istek veya şikâyetlere dair arzuhâller ele alınacaktır.

Bu nevi belgeler şekli bakımından incelendiğinde, gerek kâğıt türü ve boyutu olsun, gerekse evrak kaleme alınırken kullanılan klişe ibârelerle bunların arzuhâl türü belgelerden olduğu¹², fakat belgenin altındaki imzaya bakınca bireysel bir talebe ait olmayıp, bir sancak¹³, kaza¹⁴, mahalle¹⁵, aşiret¹⁶ veya köyün¹⁷ toplu müracaatına dair oldukları görülür. Bu tür belgelerin ana metnin ilk satırında “bu kulları...” şeklinde başlayan ibârede, müracaat sahiplerinin memleketleri ve kimler olduklarına dair bilgiler kısaca yazılırdı. İmza kısmında ise çoğunlukla herhangi bir isim, mühür veya parmak izi bulunmaz, sadece kısa bir ifade ile yukarıda verilmiş olan mahreç metnine atıfta bulunulurdu. Toplu dilekçe olarak nitelemenin mümkün olduğu bu türden belgelerin ilk satırı ve imza kısımlarının tipik örneklerinden bazıları şöyledir:

- “*Bu kulları İbrağı kazâsına tâbi’ Kordılar nâm derbend karyesi fukarâsı olup*”;
“*Bendegân-ı karye-i ahâlî*”¹⁸,

¹¹ Mehmet İpşirli, “Arzuhâl”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. III, (İstanbul 1991), s. 447-448. Halil İnalçık, Padişahın Cuma namazında, ava giderken veya sefer sırasında halkın şikâyetlerini topladığına, bir hükümdarın bunu ne kadar sık tekrar ederse o derece âdil sayılacağına işaret etmektedir (“Şikâyet Hakkı”, s. 33).

¹² Nitekim Mübahat S. Kütükoğlu, müracaatın bireysel veya topluca olarak yapılıp-yapılmadığında bakmaksızın, bu türdeki belgelerin tamamını arzuhâl sınıfında ele almıştır (**Osmanlı Belgelerinin Dili, Diplomatik**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, s. 303-315).

¹³ Ağrıboz sancağı halkının, âyan ve mütegalibeden olan bazı kişilerin, ellerinde bulunan emlaklarını haksız yere zapt ederek çiftlik haline getirdiklerine dair 1743 tarihli şikâyetleri: BOA, Bâb-ı Âsafî Şikâyet Kalemi (**A.DVN.ŞKT**), Dosya no: 31, Gömlek no: 18.

¹⁴ Çarşamba Lazkiye kazası ahalisinin, serdar ve subaşlıları olan mütegalibeden Hacı Mustafa adlı kişinin fazla vergi istemesi ve diğer bazı hususlarda şikâyetlerinde “bendegân-ı ahâlî-i kazâ-i mezbûr” yazılıdır: BOA, **A.DVN**, 1006/22 (1723).

¹⁵ Batum sancağında Arhak (Arhavi?) kazasına bağlı Cemaat-ı Merenlühah mahallesi sâkinlerinin, vergiden şikâyet eden evraklarının altında sadece “bendegân-ı ahâlî-i mahalle” yazılıdır: BOA, **A.DVN**, 974/49 (1723).

¹⁶ “Begdili iskâm cemâatları ve tâbileri fukarâları”nın, cemaat mensuplarından beş kişinin ehl-i örf ile ittifak ederek haksız yere mallarını aldıklarına dair müracaatlarında, imza olarak “bendegân-ı fukarâ-yı Begdili ve sâirler” yazılıdır: BOA, **A.DVN**, 1043/12 (1724).

¹⁷ Nevâhi-i Alaiye kazasına bağlı Sarıklı köyünden Musa, Deli Ahmed, Kara Mahmud ve sairlerinin, tapulu ve temessüklü arazilerine, bazı kişilerin müdahale ettiğine dair 1768 tarihli şikâyetleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1028/66.

¹⁸ Beyşehir valisi ve âyanı olan kişilerin, kanuna aykırı olarak kendilerinden “tekâlif-i şakka” talep ettiklerine dair köy halkının umumi şikâyetleri: BOA, **A.DVN**, 309/52 (1705).

- “Bu kulları Gelibolu kazâsına tâbi’ Egsemen nâm karye ile sâir kazâ ahâlîleri olup”; “Bendegân-ı ahâlî-i fukarâ¹⁹”;

- “Bu kulları Bosna eyâletinde vâki’ Çarnice kazâsı ahâlîsi olup”; “Kazâ-i mezbûr ahâlîsi²⁰”;

- “Bu kulları Silifke kazâsı ahâlîsi olup”; “Ahâlî-i mezbûre²¹”;

- “Bu kulları Tırhala kazâsının reâyâ fukarâsı olup”; “Reâyâ fukarâsı²²”;

- “Bu kulları Hezergrad kazâsında sâkin ahâlî fukarâlar olup”; “Bendegân-ı ahâlî-i kazâ-i Hezergrad²³”;

- “Bu reâyâları fukarâ kulları nehr-i Tuna sevâhilinde vâki’ Rahova kazâsında Cire nâm karye reâyâları olup”; “Bendegân-ı reâyâ-yı karye-i Cire²⁴”.

- “Bu kulları Ohri sancağında vâki’ Akçahisar ve Eşme kazâlarının kasabât ve kurâ reâyâ fukarâsı olup”; “Bendegân-ı kazâ-i Akçahisar ve Eşme kura reâyâsı²⁵”.

Nadiren bazı durumlarda ise, belgenin imza kısmında sadece “bendegân” yazıldığı da görülür. Örneğin Ülgünyar kazası halkının, “bu reâyâ fukarâsı Ülgünyar kazâsına tâbi Merkuđ nâhiyesi ahâlîsi olup” diye başlayan ve İskenderiye sancağı mu-tasarıfının kendilerinden kanunsuz olarak “zahîre-baha”, “kaftan-baha” ve “poklun akçası” adlarıyla fazladan vergi talep etmesinden şikâyetlerini hâvî toplu müracaatları buna bir örnektir. Ama evrakın altında herhangi bir isim veya imza olmadığı halde bu müracaat da işlem görmüş ve ahalinin bu şekilde rencide edilmesinin memnu olduğuna dair buyuruldu çıkmıştır²⁶.

Görüldüğü üzere bu nevi arzuhâllerin altında herhangi bir şahıs ismine rastlanmaz. Bu nedenle isteğe veya şikâyete konu olan mesele hakkında kaç kişinin veya kimlerin talepte bulunduğu dair herhangi bir tahminde bulunmak güçtür. Ama buna rağmen, bu türden toplu müracaat arzuhâlleri de, ister talebi destekleyici mâhiyette mahallî mercilerin tahrirat ve ilâm gibi yazılarıyla birlikte, isterse de yalnız gönderilmiş olsun, işleme konur ve cevabî yazısı hazırlanırdı. Diğer bir toplu

¹⁹ Yerli kişilerden nâib seçilmesi yasaklanmışken, Gelibolu’da mukim ve eşirâdan olan Ömer Efendi-oğlu Ali adlı kişinin, her gelen kadıya nâib olduğuna ve ehl-i örf tâifesiyle beraber hareket ederek kendilerine bazı kötülükler yaptığını dair: BOA, A.DVN, 879/22 (1721).

²⁰ Eski kaza kadısı olan Ahmed Efendi’nin, haksız yere kendilerinden para aldığına dair şikâyetleri: BOA, A.DVN, 945/86 (1722).

²¹ Kazaya bağlı Eskiköy’de oturan Süleyman adlı kişinin şekâvetinden şikâyetlerine dair: BOA, A.DVN, 1034/97 (1725).

²² “Tırhala kazâsının reâyâ fukarâsı”nın, mütesellimleri olan kişinin “defter yaraklamak iktizâ ettiğinde”, her sefer için birer kese akçe ve ayrıca “resm-i ispençe” adıyla fazladan vergi almasından şikâyetlerine dair: BOA, A.DVN, 1064/15 (1724).

²³ Hezergrad sâkinlerinden Karayılan-oğlu adlı kişinin, mahkeme işlerine karışmasından şikâyetlerine dair: BOA, A.DVN, 1041/49 (1724).

²⁴ Tuna sâhilinde Rahova kazasına bağlı Cire köyü halkının, “baştına” denilen tarla ve çayırlarını, muhâfaza hizmeti için köylerine gelen “beşlüyân” ağalarının haksız yere gasp ettiklerine dair: BOA, A.DVN, 1052/86 (1724).

²⁵ Vergilerini kanuna göre öderlerken, zeâmet ve tumar sahibi olan kişilerin buna kanaat etmeyip, kendilerinden fazla vergi talep ettiklerine dair: BOA, A.DVN, 1066/80 (1724).

²⁶ BOA, A.DVN, 1069/16 (1724).

hak arama vasıtası olan mahzara göre, arzuhâl türünden müracaatların hükümet üzerindeki etkinliğinin, bir başka deyişle sonuç alma gücünün ne olduğu üzerinde durulması gereken ilginç bir husustur. Bizim inceleme fırsatı bulduğumuz yüzlerce arzuhâlden sonra edindiğimiz izlenim, ister büyük ebatlı kâğıtlar üzerinde gösterişli ve kalabalık mühürlü mahzarlar olsun, isterse “el kadar” kâğıda yazılmış arzuhâller olsun, her bir evrakın aynı prosedüre tâbi tutularak işleme konulduğu ve cevabının yazıldığı yönündedir. Fakat bununla birlikte arzuhâller üzerindeki buyuruldu kayıtları incelendiğinde, bunların genellikle “*şer’ile görüle deyü buyuruldu*”, “*kanun üzre deyü buyuruldu*” veya “*mahallinde şer’ile deyü buyuruldu*” gibi kısa ve klişe ifadelerle geçiştirildiği ve çoğunlukla mesele hakkında topun mahallî idarecilere ve kadıya atıldığı dikkati çeker. Ama yine de, meselenin önem durumuna göre merkezî otoritenin probleme daha ciddiyetle yaklaştığının göstergesi olacak şekilde, hatta bazı durumlarda neredeyse arzuhâl metninden de fazla yer kaplayacak kadar tafsilatlı buyuruldukları şikâyet veya isteğin çözümlenmeye çalışıldığı belgeler de vardır ki, belgeler üzerindeki bu türden kayıtlar çalışmanın son kısmında “sonuç alma” bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

B. Mahzarlar

Osmanlı İmparatorluğu’nda toplu hak aramanın en etkili ve yaygın yolu, istek sahiplerinin mühür veya parmak basmak suretiyle onayladıkları toplu dilekçe şeklindeki bir *mahzarı* üst makamlara sunmalarıydı. Öyle ki, bu türden müracaatların merkezî hükümet tarafından önemle ele alındığı, hattâ mahallî idarecilerin ve adli makamların olumlu görüşünü içeren kâğıtlarıyla desteklenmiş bir mahzarın, sonuç alma gücünün neredeyse kesin olduğu görülür. Çalışmanın ikinci bölümünde 100 örnek mahzar üzerinde daha ayrıntılı olarak çözümlemeler yapılacağından, burada mahzarı muhteva ve şekli yönünden kısaca tanımlamasını yapıp, sonra da hak arama aracı olarak kullanılmasına dair bazı örneklerle temas edip geçilecektir.

Lügat anlamı olarak *mahzar*, “müteaddit imzayı havi olarak bir madde hakkında yazılıp resmî makamlardan birine verilen kâğıt, arzuhâl hakkında kullanılır bir tâbirdir. Arapça huzur yeri mânasına gelen mahzar mahkeme sicili, defter yerinde de kullanılmıştır²⁷.” Osmanlı bürokrasisinde ise mahzar “resmî makamlara şikâyet, talep, teşekkür vb. hususlar için sunulan çok imzalı arzuhâl” şeklinde tarif edilmiştir²⁸. Resmî makamlara mahzar sunmak, Osmanlı Devleti’nde çok eskilere dayanan bir hak arama şeklinin olduğu anlaşılmaktadır²⁹. Mahzarlar da diğer tüm resmî yazışmalarda olduğu gibi belirli yazım kurallarına uygun olarak kaleme alınır ve genellikle büyük ebatta kâğıtlar kullanılırdı. Kâğıdın üst kısmında mahzara ait ana metin yazıldıktan sonra, alt kısımdaki geniş boşluk katılımcıların mühür ve parmak izlerine ayrılırdı. Mahzarın katılımcıları, başta kadı ve nâib gibi mahallî ida-

²⁷ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 391.

²⁸ Mehmet İpşirli, “Mahzar”, **DİA**, C. 27 (Ankara 2003), s. 398.

²⁹ M. İpşirli, bu türden belgelerin ilk örneklerinin XVI. yüzyılın ortalarında Kanunî Sultan Süleyman zamanına kadar gittiğine işaret etmektedir (“Mahzar”, s. 398).

reciler olmak üzere belirli bir hiyerarşik sraya göre yukarıdan aşağıya doğru mühür veya parmak basmak suretiyle onay verirlerdi³⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toplu istek veya şikâyetle bulunma sadece Müslüman ahaliye verilmiş bir hak olmayıp, bu haktan gayrimüslimler de yararlanabildikleri gibi, Müslim ve gayrimüslim halkın müşterek olarak mahzar sundukları da sık görülürdü. Bu türden mahzarlarda genellikle önce Müslüman ahalinin, ardından gayrimüslim halkın mühür veya imzası yer alırdı. Mahzarın asıl metni ve Müslüman halkın adları Osmanlıca olarak yazılmakla birlikte, bazı mahzarlarda gayrimüslim halkın adlarının yerel azınlık alfabetiyle yazıldığına da rastlanırdı³¹. Müşterek mahzarlara katılım hususunda herhangi bir sabit durum söz konusu olmayıp, bazı belgelerde Müslümanların, bazılarında ise gayrimüslimlerin çoğunluğu teşkil ettikleri görülür³². İstek veya şikâyet konularına bakıldığında, aslında Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında pek de dikkate değer bir farkın olmadığı; bu türden mahzarlarda da idarecilerden³³ veya eşkiyadan³⁴ şikâyet ve vergilerden yakınma³⁵ gibi hususların dile getirildiği görülür.

C. İlâmlar

İlâm her ne kadar bir dava hakkında mahkemenin vermiş olduğu kararı muhtevi belgeyi ifade etse de, kadı ve nâiblerin herhangi bir konuda bilgi vermek amacıyla üst makamlara yazdıkları resmî yazılara da ilâm denilmiştir. Mübahat S. Kütükoğlu, bu türden ilâmları “arz mâhiyetinde” ilâmlar olarak vasıflandırmıştır³⁶. Bu nedenle, burada toplu hak aramanın bir aracı olarak ele alınacak ilâmlar, şekli yönden klasik ilâmlardan farklı olmamakla birlikte, muhteva itibarıyla arz şeklindeki ilâmlardandır. Bu şekildeki ilâmlar, herhangi bir konuda istek veya şikâyetle bulunacak kişilerin kadı veya nâib huzuruna topluca gelip, sözlü olarak meramlarını ifade etmeleri üzerine düzenleniyordu. Talepte bulunan sadece bir kişi olabileceği

³⁰ Mahzarların şekli ve diplomatik açıdan özelliklerine dair kapsamlı açıklamalar için şu kaynaklara müracaat edilebilir: Mübahat S. Kütükoğlu, **Belgelerin Dili**, s. 315-321; M. İpşirli, “Mahzar”, s. 398-401.

³¹ Ahyolu kazası halkının, bazı eşkiyalık olaylarından şikâyetlerini hâvî 1767 tarihli müşterek mahzarlarını 7 Müslümana karşılık 46 gayrimüslim onaylamıştır ki, bunların adlarının kendi lisanlarıyla yazıldığı görülür (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1023/8).

³² Örneğin Rusçuk halkının, âyanları olan Ahmed Ağa'ya destek olmak için hazırladıkları 1778 tarihli mahzar 108'i Müslüman ve 62'si gayrimüslim olmak üzere toplam 170 kişi tarafından onaylanmıştır (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1583/52). Buna karşılık Gümüşhane Ergani'den gelen ve burada çıkan madenin eskiden olduğu gibi Gümüşhane dışından olan tüccara da satılması isteğini muhtevi 1781 tarihli mahzara, 10 Müslümana karşılık 35 gayrimüslim katılmıştır (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1817/40).

³³ Sadrazam Gazi Hasan Paşa'nın kethüdası Halil Ağa'nın, Atina'da inşa ettirdiği ve daha sonra yıktıran konağın neden olduğu sorunlarla ilgili Atina halkının 1790 tarihli mahzarı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2255/74.

³⁴ Mihaliç halkının, eşkiya zümresinden Hacı Zor Ağa ve kardeşi Kocabaşı Mustafa Ağa'nın şekâvetinden şikâyetini hâvî 1791 tarihli mahzar: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2332/33.

³⁵ Üzerlerine tard edilen vergiler ve sefer görevi gibi mükellefiyetlerden rahatsızlıklarına dair, İslimiye kazası halkının 1781 tarihli mahzarı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1813/67.

³⁶ **Belgelerin Dili**, s. 345.

gibi, birden fazla kişiden de oluşabilirdi. İşte burada bizi ilgilendiren, birden fazla kişinin toplu müracaatları üzerine hazırlanan ilâmlardır.

Mahkeme huzuruna gelerek sözlü beyanda bulunan kişilerin adları genellikle hazırlanan ilâmda zikredilmezdi. Bunun yerine “*eyâlet-i Karaman muzâfâtından Karışözü kazası ahâlîleri bi’l-umum meclis-i şer’ê gelüp şöyle tazallüm-i hâl eylediler ki*³⁷” veya “*mahruse-i Selanik’te sâkin bi’l-cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyih ve sâir bi-garez mevsuku’l-keâm kimesneler meclis-i şer’ê gelüp her biri takrîr-i makal ve tazallüm-i hâl eylediler ki*³⁸” ya da “*Kaş kazasının ulemâ [vu] sulehâ ve eimme [vu] hutebâ ve sâdât-ı kiram ve reâyâ vü berayâ ve kal’ası neferâtı cem’-i sağir ve cem’-i kesir dâileri bi’l-umum meclis-i şer’ê gelüp şöyle takrîr-i kelâm ve bast anî’l-merâm eylediler ki*³⁹” şeklinde genel ifadeler kullanılırdı. Bu şekildeki toplu müracaatlarda, büyük ihtimâlle mahkemeye sözlü beyanın dışında herhangi bir yazılı evrak sunulmadığı gibi, kadı veya nâib tarafından hazırlanan ilâmda, istek sahiplerinin onayı da bulunmazdı. Şu halde merkezî hükûmet, mahallî merciden gelen evrakta beyan edilen hususların doğruluğunun, diğer başka maddî delillerle desteklenmesini bir zorunluluk olarak görmeyip, adlî merciin beyanını doğru kabul ediliyordu. Bununla birlikte, müracaat sahiplerinin daha önceden veya müracaat sırasında mahkeme huzurunda hazırladıkları mahzarın, mahkeme ilâmıyla birlikte merkeze gönderilmiş, fakat daha sonra bu evrak dosyalanırken ilâm ile mahzar birbirinden ayrı gömleklere yer almış olması da ihtimâl dâhilindedir.

İlâmlarla yapılan müracaatların ne şekilde sonuçlandığını çoğunlukla evrak üzerinden anlamak mümkün değildir. Zira ilâmlar üzerine genellikle herhangi bir derkenar kaydı çıkarılmaz veya hüküm buyuruldu yazılmazdı. Fakat bunula birlikte, işlem görmüş bazı ilâmlara rastlamak da mümkündür. Örneğin Razlık kazası halkının, kendi seçtikleri ve kazalarının işlerini idare eden âyan Hacı Salih Ağa-zâde Süleyman Ağa’dan memnunlar iken, Sofya’dan Arnavut Hacı İslam gelerek âyan olduğu iddiasıyla bunlara zulmetmesi üzerine, bunun kazalarından çıkarılmasına dair isteklerini hâvî Razlık Kadısı Mehmed Emin Efendi’nin ilâmına verilen cevapta, gerçekten iddia edildiği gibi Hacı İslam’ın âyanlığının kanunsuz olup olmadığının araştırılması ve cevabının yazılması için Rumeli Valisi’ne emir yazılmasına karar verilmiştir⁴⁰.

II. 100 Örnek Mahzar

Şimdiye kadar, toplu hak aramanın aracı olarak *arzu hâl*, *mahzar* ve *ilâmları* ele aldık ve bunların şekil ve muhteva bakımından incelemesini yaptık. Şimdi ise çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan, XVIII. yüzyıla ait 100 örnek mahzar ayrıntılı ola-

³⁷ Mutasarrıf ve vekilleri olan mütesellimlerin, “mübâşiriye” adıyla kendilerinden fazla para tahsil ettiklerine dair, Karaman Karışözü kazası ahalisinin 1724 tarihli şikâyetleri hakkında: BOA, **A.DVN**, 1094/43.

³⁸ Beldenin köklü hânedânlarından ve eski İskele Gümrüğü Emni olan Seyyid Abdurrahman Ağa’nın, kendilerini eşkiyadan koruduğuna ve diğer bazı hususlara dair isteklerini hâvî ilâm, üzerinde derkenar ve buyuruldu: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1013/90 (1181/1768).

³⁹ Kale Dizdarı Abdurrahman’ın, kalede bulunan cephaneye ve sâir mühimmatı kendi menfaati için kullandığına dair şikâyetlerini muhtevî 1780 tarihli ilâm: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1663/58.

⁴⁰ BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1742/3 (22 Nisan 1781).

rak ele alınacaktır. İncelemeye tâbi tutulan belgeler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde dört farklı fondan, örnekleme usulüyle seçilmiştir⁴¹. Bu iş yapılırken belgenin şekil yönünden toplu hak aramaya ait olmasına dikkat edilmiş, tarih olarak XVIII. yüzyıl başından sonuna kadar mümkün olduğunca dengeli dağılmasına çalışılmış, bunun dışında belgenin konusuna ve çıkış yerine (mahrecine) bakılmamıştır. Daha sonra belgeler tarih sırasına konularak çözümlenmeye tâbi tutulmuştur. Burada her bir belgenin hicri ve miladi tarihleri verildikten sonra, belgenin mahreci (sancak veya kaza) listeye dâhil edilmiştir. Halkın katılımını tespit edebilmek için her bir belge üzerindeki mühürler ve parmak izleri ayrı ayrı sayılıp toplamları bulunmuştur. Bundan sonra ise, belgedeki şikâyet veya istek konusu olan husus özet olarak verilmiş ve son olarak da bu konuların kısa başlıklar halinde istatistiği yapılmıştır.

A. Belgelerin Tarih ve Mahreci

MAHZARIN			MAHZARIN			MAHZARIN		
No	Tarihi	Mahreci	No	Tarihi	Mahreci	No	Tarihi	Mahreci
1	1705	Darende	35	1724	Kütahya	69	1776	Tavşanlı
2	1706	Silistre	36	1724	Arkadya	70	1777	Menlik
3	1705	Aydıncık	37	1725	Esterumca	71	1778	Abazakapısı
4	1707	Bakras	38	1725	Şam	72	1778	Özi
5	1707	Bosna	39	1725	Yanya	73	1778	Hamid
6	1707	Alaiye	40	1725	Vidin	74	1778	İnebahtı
7	1708	Kars-1 Zülkadriye	41	1725	Tırhala	75	1779	Dobruca
8	1708	Yerköy	42	1725	Seydişehir	76	1779	Filibe
9	1709	Yenice-i Vardar	43	1725	Hayrabolu	77	1779	Hadim
10	1710	Ovayüzü	44	1725	Gerebine	78	1779	Hersek
11	1709	Demirci	45	1726	Ohri	79	1779	Muğla
12	1721	Mat	46	1726	İskenderiye	80	1779	Bozulus
13	1721	Ağrus	47	1726	Akşehir	81	1780	Kirmasti
14	1721	Antalya	48	1743	Konya	82	1780	Ahyolu
15	1721	Erzurum	49	1771	Arkadya	83	1781	Karacalar
16	1721	Divriği	50	1774	Sakız	84	1782	Çağlayık
17	1722	İskenderiye	51	1728	İçel	85	1782	Berkofça
18	1722	Anavarin Kalesi	52	1767	Vadine	86	1782	Kandiye Kalesi

⁴¹ İncelemeye tâbi tutulan 100 örnek mahzar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki şu fonlardan alınmıştır: Bâb-ı Âsafi Divân (Beylikçi) Kalemî (A.DVN) 47 belge, Bâb-ı Âsafi Şikâyet Kalemî (A.DVN.ŞKT) 50 belge, Bâb-ı Âsafi Mühimme Kalemî (A.DVN.MHM) 2 belge, Ali Emiri III. Ahmed 1 belge. Bu belgelere ait listeler çalışmanın sonunda EK olarak verilmiştir.

19	1722	Konya	53	1767	Kandıye Kalesi	87	1783	Salta (Salina?)
20	1722	Talistine Kalesi	54	1769	Demirhisar	88	1783	Gerede
21	1722	Fart	55	1770	Yenişehir	89	1784	Garadçaç
22	1722	Demirci	56	1771	Bosna	90	1784	Faş Kalesi
23	1722	Bergama	57	1771	Vidin	91	1787	Sandıklı
24	1722	Çankırı	58	1771	Beytülmakdis	92	1787	Çemişgezek
25	1723	Ankara	59	1772	Muş	93	1783	Yanya
26	1723	Ulubey	60	1773	Niğbolu	94	1789	Saluri
27	1723	Yakova	61	1774	Kaladarta	95	1789	Vidin
28	1723	Eskişehir	62	1774	Ağzaz	96	1790	Aydos
29	1723	Podgoriçe Kalesi	63	1774	Erzincan	97	1790	Gelibolu
30	1724	Sinop	64	1775	Debre-i Balâ	98	1791	Eğirdir
31	1724	Korbin	65	1775	Akçakızanlık	99	1792	Denizli
32	1724	Akçahisar	66	1776	Vulçitrın	100	1793	Kırkkilise
33	1724	Teköş	67	1776	Bosna			
34	1724	Akıntıburnu	68	1776	Ruşçuk			

Tablo 1: İncelenen 100 örnek mahzarın tarihleri ve çıkış yerleri (mahreçleri).

Listede görüleceği üzere belgeler, 1705'ten başlayarak 1793'e kadarki geniş zaman aralığına yayılmıştır. Bazı yıllarda birden fazla belgenin yer alması veya bazı yıllara ait belge bulunmaması, elbette bu yıllara ait herhangi bir şikâyetin olmadığı anlamına gelmez. Aynı şekilde, şikâyet veya istek dilekçelerinin geliş yerleri de tamamen rastgele seçildiği için, bazı kaza veya sancaklardan birden fazla belge olduğu görülür. Sadece bu örneklemeden hareketle, İmparatorluğun Anadolu veya Rumeli topraklarının, ya da hangi eyalet ve sancaklarının şikâyet kültürü bakımından daha ileride bulunduğu; bir başka bakış açısıyla da hangi bölgelerinde şikâyeti mücip rahatsızlıkların daha fazla olduğuna dair bir genelleme yapmanın imkânı yoktur. Zira taranan dosyalarda, buna benzer mahzarların sayısının yüzlerce olduğu görülmüştür. Bu nedenle, sadece bu şekildeki toplu şikâyet dilekçelerinden hareketle daha kapsamlı çözümler yapabilmek için, buna benzer örneklerin sayısının artırılmasına ve daha dar bölge çalışmaları yapılmasına ihtiyaç vardır⁴².

⁴² Özellikle dar bölge araştırmalarda, şikâyet ve hak arama kültürünün, aynı sancaktaki bazı kazalarda ne kadar gelişmiş olduğunu, Doktora tezi için üzerinde çalıştığımız İçel sancağında açıkça gözlemleme fırsatımız oldu. XVIII. yüzyıl boyunca İçel'in genelinde benzer problemler yaşanmasına rağmen, Ermenek ve Nevâhi-i Ermenek kazası ahalisinin büyük-küçük, önemli-önemsiz birçok anlaşmazlıkta, İstanbul'a bireysel veya toplu şikâyet dilekçeleri gönderdikleri, hattâ zaman zaman şikâyet hakkını suiistimal boyutuna taşıdıkları açıkça görülmüyordu.

B. Katılım

Müracaat sahipleri toplu hak arama sürecine, mahzar şeklinde yazılmış olan evraka, eğer bir mührü sahiplerse mühür, değilse parmak basarak iştirak ediyorlardı. Ele alınan ve istatistiğe tâbi tutulan 100 mahzar üzerindeki mühür ve parmak izleri sayıldığında şu katılım rakamları görülür:

Katılım	Ortalama (%)	
Mühür	5.898	58,98
Parmak	1.282	12,82
TOPLAM	7.190	71,90

Tablo 2: İncelenen 100 örnek mahzar üzerindeki mühür ve parmakla onay sayısı.

Tablodan anlaşılacağı üzere, 100 mahzar üzerinde toplam 5.898 mühür ve 1.282 parmak izi yer almakta olup, bunların toplamı 7.190 kişiye ulaşmaktadır ki, bu durum, her bir müracaata ortalama olarak 71,90 kişinin katılmış olduğuna işaret etmektedir. Bu tarihlerde Osmanlı köy ve şehirlerinin nüfus durumu göz önüne alındığında, bu rakamın hiç de küçümsenemeyecek bir boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Bu ortalama rakamların yanı sıra belgeler tek tek incelendiğinde, katılım yönünden uçlarda yer alan dikkat çekici örneklerin olduğu da görülür. Örneğin, ele alınan tüm evrak arasında en fazla katılıma sahip olan, Vidin sancağı halkının 1771 tarihli mahzarıdır ki, toplam 324 kişi tarafından mühürlenmiş olan bu mahzarla halk, Eflak Voyvodası'nın çeşitli adlar altında fazladan aldığı vergiden duydukları rahatsızlıkları merkeze duyurmuşlardır⁴³. Fazla katılıma ait bir diğer mahzar 1779 tarihli olup, 181'i mühür ve 63'ü parmak olmak üzere toplam 244 kişi tarafından onaylı bu evrakta, Hersek'teki adları yazılı yerler dağlık ve verimsiz topraklara sahip olduğu için halkın vergi affı isteği ifade edilmiştir⁴⁴. Elli hânedan ibaret olduğu ifade edilen Akçakızanlık halkının, 1775 tarihli ve 123 mühür+120 parmak olmak üzere toplam 243 katılımlı mahzarı da yine avâriz ve diğer vergiler hususundaki rahatsızlıklarına dairdir⁴⁵. İncelenen mahzarlar içinde 10'un altında katılıma sahip olan 3 mahzar vardır. Bunlardan birisi, Dobruca kazası ahalisinin 1779 tarihli, birkaç köydeki eşkıyânın gasp ettikleri malların geri alınmasına dair isteklerini hâvî mahzar olup, altına 30 kişinin ismi açılmış olmasına rağmen sadece 5 kişi tarafından mühürlenmek suretiyle katılım olmuş, diğer kişiler ise isimleri yazılı olduğu halde muhtemelen şikâyet haklarından vazgeçmişlerdir⁴⁶. Her ikisi de 7 mühürlü olan diğer iki mahzardan ilki, Bosna'da Talistine Kalesi neferatının, kale-nin tamiri ve bazı şekâvet olaylarına⁴⁷; diğeri ise Karahisarışarki sancağında Ulubey halkının eşkıyâdan şikâyetlerine dairdir⁴⁸.

⁴³ BOA, A.DVN.ŞKT, 1176/3.

⁴⁴ BOA, A.DVN.ŞKT, 1614/53.

⁴⁵ BOA, A.DVN.ŞKT, 1348/19.

⁴⁶ BOA, A.DVN.ŞKT, 1588/70.

⁴⁷ BOA, A.DVN, 919/58.

⁴⁸ BOA, A.DVN, 971/15.

Katılımın çoğunlukla mühür basmak suretiyle olduğu dikkati çekmekle birlikte, bazı belgelerde parmak basanların mühür basanlardan fazla olduğu⁴⁹, bir belgede ise hiç mühür olmayıp 71 kişinin parmak basmak suretiyle katılımı gerçekleştirildikleri görülür⁵⁰. Parmak basmak suretiyle katılan kişiler, genellikle mühürlü katılanlardan sonra sayfanın altında⁵¹, sık olmamakla beraber bazen belgenin sağ kısmında yer alan boşlukta⁵² ayrı olarak yer alırlardı. Fakat bu kesin bir kural olmadığından, mühür ve parmakların karışık olarak basıldığı belgeler de vardır⁵³. Parmak basılmış belgelerde dikkat çekici bir diğer husus, basılan parmakların neredeyse tamamında parmak izinin hiçbir şekilde fark edilemeyecek kadar bozuk olmasıdır. Öyle ki bazı durumlarda parmak izi, adeta büyükçe bir siyah noktaya dönüşmüş şekildedir⁵⁴. Bunun sebebi, özensizliğin yanı sıra, bu kişilerin ağır el işleri yapan ve bu nedenle elleri ve parmak izleri zamanla deforme olmuş halk kesiminden kişiler olduğu için, parmak izlerinin belli olmadığını düşünmek olasıdır.

Bu standart katılım şablonunun yanı sıra, farklı şekil ve tür özellikleri olan mahzarlar da vardır. Bunun ilginç örneklerinden biri, kazalarına âyan seçilmesine dair Keşan kazası halkının 1781 tarihli mahzardır ki, bu belge önce standart şekilde kaza ileri gelenleri tarafından hiyerarşik sıraya göre mühürlenmiş, sonra ise alt kısımda “bendegân-ı ahâlî-i Koruklı” örneğinde olduğu gibi köyün adı yazıldıktan sonra altında her köyden iki kişinin, isimleri yazılmaksızın parmak izleri basılmıştır⁵⁵. Bazı belgelerde ise, mahzarın ana metni ve katılımcıların adları standart şekilde yazılmış, fakat mühür ve parmak izleri kâğıdın arka yüzüne ve her ismin tam karşısına gelecek şekilde basılmıştır⁵⁶.

Mahzar sahipleri çoğunlukla reâyâ sınıfına dâhil olan halk kesimiyle, tımar ve zeâmet sahibi ya da kale muhâfazasında bulunan askerî sınıftandı⁵⁷. Fakat bunun

⁴⁹ Örneğin, Ohri sancağına bağlı Mat halkının, kaza sâkinlerinden Çal-oğlu Ahmed ve diğer bazı kişilerin şikâyetinden şikâyetlerini havî 1721 tarihli mahzara 12 kişi mühürlü, 69 kişi ise parmakla katılmıştır (BOA, A.DVN, 865/5). Benzer şekilde, Berkofça kazasında âyanlık iddiasında bulunan Seyyid Mehmed Ağa ve ona bağlı kişilerden şikâyetlerine dair kaza ahâlisinin 1782 tarihli mahzarında da 76 mührü karşı 130 parmak izinin olduğu görülür (BOA, A.DVN.ŞKT, 1829/45).

⁵⁰ Ahyolu kazası halkının, iki ayrı kişiye mâlikâne olarak verilen şehrin mukataa gelirleri hakkındaki anlaşmazlığa dair şikâyetlerini havî 1780 tarihli mahzar: BOA, A.DVN.ŞKT, 1686/12.

⁵¹ Bu tür mahzara bir örnek; Kırkkilise halkının, kazada bulunan vakıf mallarına dışarıdan bazı kişilerin müdahalesi sebebiyle şikâyetlerine dair 1793 tarihli belge: BOA, A.DVN.ŞKT, 2374/13.

⁵² Firecik ahâlisinin, kazalarında âyanlık kavgasına dair 23 Muharrem 1195 tarihli mahzarı, bunun tipik örneklerinden biridir (BOA, A.DVN.ŞKT, 1727/46).

⁵³ Akıntıburnu Yenikale’de Çavuşlar Kethüdası olan Kaptan Bektaş ile yeni Çavuşlar Kethüdası Derviş Ağa arasındaki ihtilafa dair kale halkının 1724 tarihli mahzarı, mühürlü parmak basanların karışık olduğu belgelere bir örnektir (BOA, A.DVN, 1038/90).

⁵⁴ Bu türden mahzarın tipik örneklerinden biri: BOA, A.DVN.ŞKT, 1813/53.

⁵⁵ BOA, A.DVN.ŞKT, 1813/58.

⁵⁶ Belgrad Dârülcihad Kalesi’ne tâyin edilen Bina Emîni Süleyman Efendi’nin, kale tâmiri için borç olarak temin ettiği para vs.’ye dair kale neferâtının 1196 tarihli mahzarı: BOA, A.DVN.ŞKT, 1892/3. Bir diğer örnek: BOA, A.DVN.ŞKT, 2227/50.

⁵⁷ Vidin Kalesi’nde sâkin “ulemâ vu sulaha ve eimme vu hutebâ ve meşâyih ve dergâh-ı âli yeniçeri ocağında mevcut ser-turnâ-yı tekâüdin ve hasekiyân ve çorbacıyân ve çavuşân-ı geşidegân ve ordabaşiyân ve ağayân-ı serdengeçtiyân ve alemderân ve seraskeriyân ve umûmen ihtiyarân kullarının”, zaten maaş ve maişetleri yetersiz iken bu sene Tuna nehrinin taşmasından dolayı

yanı sıra, bu iki gruba ait kişilerin müşterek olarak mahzar sundukları da oluyordu. Askerî sınıfa ait olan mahzarlarda, imza sahipleri hâlen bir tımar veya zeâmete mutasarrıflar ise, isimlerinin yanında sahip oldukları tımarın veya zeâmetin miktarı yazılır; eğer hâlen tasarruf etmeyip eskiden mutasarrıflar ise bu şekilde olan kişilerin sadece isimleri yazılırdı. Kale muhâfazasında görevli askerî kesime ait mahzarlarda, imza sahibi kişilerin bağlı buldukları askerî sınıf ve bölüklerine ait bilgiler de kısaca yer alırdı.⁵⁸

C. İçerik Analizi

İncelenen mahzarların muhtevaları itibariyle hangi konulara ait olduğunun bilinmesi, XVIII. yüzyılın taşrada şikâyet veya istek konusu olan genel rahatsızlıklarının neler olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Bu düşünceyle aşağıda genel bir konu tasnifi yapılmıştır. Bu yapılırken de mahzarın istek veya şikâyet hususlarında olup olmadıklarına bakılmaksızın, sadece ait oldukları konuları dikkate alınmış, ayrıca konular da olabildiğince genelleştirilmiştir. Bu şekilde ele alınan 100 mahzarın konu dağılımının şu şekilde olduğunu görülmektedir:

MAHZARIN			
Konusu	Adedi	Konusu	Adedi
Eşkiyâdan Şikâyet	34	Yeniçeri (Mevacibi, Destek)	2
İdareden ve İdareciden (Şikâyet veya Destek)	10	Âyandan Şikâyet	1
Vergi (Affi, Şikâyet, İhtilafi)	10	Kişiyi Destek	1
Alaybeyi (Tayini, Destek)	7	Mukataa Anlaşmazlığı	1
Asker (Yazımı, Maaşı, Şikâyet, Tayinatı)	6	Müderriye Destek	1
Kale (Yönetimi, Dizdar Tayini, Neferatın Maaşı, Tamiri)	8	Mülk İhtilafi	1
Cezanın Affi	4	Ocak Ağasından Şikâyet	1
Tımar (Zulüm, Müdahale, Subaşı Tayini, Sipahiye Destek)	4	Ordu Görevi	1
Vakıf (Mütevelli Tayini, Müdahale)	4	Sınırdan Düşman Saldırısı	1
Hâkim ve Nâib Tayini İsteği	2	Voyvodaya Destek	1
TOPLAM			100

Tablo 3: İncelenen 100 örnek mahzar ait olduğu konu ve sayısı.

Bu tablodaki verilere bakıldığında ortaya çıkan durumun, XVIII. yüzyılın tipik özellikleriyle örtüştüğü görülür. Zira imparatorluğun çok farklı coğrafi ve idari bölgelerinden derlenen bu istek ve şikâyet belgelerinde, halkın % 34'le en fazla ya-

düşükleri sıkıntılı duruma dair 209 kişi tarafından mühürlü ve 1200 tarihli mahzarı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2126/22. Yine Vidin Kalesi muhâfazasındaki askerî, mevâciblerinde ortaya çıkan sıkıntıya dair 215 imzalı ve Aralık 1784 tarihli bir diğer mahzar: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2012/32.

⁵⁸ "Eyâlet-i Rumeli'nin sâbık ve lâhık alaybeyilerdi ve zuamâ ve erbâb-ı tımar"ının, Yanya sancağında Gerbene kasabasında tımara mutasarrıf olan Ömer'in tımarına dışarıdan müdahalenin menine dair 15 Kasım 1783 tarihli mahzar, reâyâ ve askerî sınıfın müşterek taleplerini muhtevîdir (BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1946/54).

kindiği husus olan “eşkiyâlık” probleminin⁵⁹, yüzyıla ait diğer başka kaynaklarda da sıkça zikredilen yaygın bir sorun olduğu açıktır. Özellikle *Şikâyet ve Vilâyet Ahkâm Defterleri* üzerinde yapılacak genel bir taramada da, iç güvenlik problemlerinin ne derecede ciddi boyutlarda olduğu kolayca anlaşılacaktır. Eşkiyâlıkla ilgili mahzarların 1705’ten 1792’ye kadar uzanan geniş zaman aralığına yayıldığı, bu nevi şikâyetlerin sadece savaş yıllarına ait olmayıp barış dönemlerinde de görüldüğü, hattâ XVIII. yüzyılın “barış, sükûn ve eğlence devri” olarak belleklerde yer edinen “Lâle Devri” yıllarına ait de birçok şikâyet mahzarının olduğu dikkati çeker⁶⁰. Eşkiyâlıkla ilgili şikâyetlerin mekân olarak da Sivas’tan Mora’ya, Erzincan’dan Rusçuk’a kadar neredeyse tüm imparatorluk eyalet ve sancaklarından geldiği görülür.

İdarî yapı ve idarecilerle ilgili şikâyet veya destek mahiyetindeki mahzarlara topluca bir göz atıldığında, ahaliye zulmeden ve kanunsuz işler yapan mütesellimin görevden alınması⁶¹; mültezimlerin fazla vergi toplaması⁶²; kanunsuz uygulamalarla halkı ezen ve esnaftan fazla vergi toplayan validen⁶³ ve genel olarak kötü yönetimden şikâyet⁶⁴; bazı durumlarda ise gerçeğe aykırı olarak iftiraya uğrayan valiye destek⁶⁵ gibi hususlarda olduğu görülür. Her devirde olduğu gibi vergilerle ilgili yakınmalar XVIII. yüzyılda da eksik olmuyordu. Bu neviden şikâyetler genellikle vergi toplamadaki adaletsizlik⁶⁶, kanunda olmadığı halde fazladan (bid’at) vergi tahsili⁶⁷ veya affıyla⁶⁸ alâkalıdır. Bunların yanı sıra, bu yıllarda iyiden iyide yozlaşan

⁵⁹ Eşkiyâlığın ölçüsünün ne olduğu, şikâyet belgelerinde çoğunlukla ve kolayca “eşkiyâ, şaki, âsi, bâği” gibi terimlerle yaftalanan kişilerin, gerçekte bunları hak edip etmedikleri gibi hususların, üzerinde tartışmaya değer olduğunu; fakat bu nevi tartışmalara girmenin bu çalışmanın boyutunu aşacağını burada ifade etmeliyiz.

⁶⁰ Lâle Devri’nde görülen şikâyetlere birkaç örnek: Sivas Divriği Hassına malikâne mutasarrıf olan Kaya-zâde Mehmed Ağa ve diğer başka kişilerin şekâvetine dair: BOA, **A.DVN**, 909/12 (1721). Eskişehir kazası halkının, sâbık Yenişehir sancağı beyi Solak Mehmed Bey’in zulüm ve şekâvetinden şikâyetleri: BOA, **A.DVN**, 999/23 (1723). Tırhala ahalisinin, Fener nâhiyesi Siroz köyü sipahisi Çuka-zâde Ömer Sipahi’nin eşkiyâlığından şikâyetleri: BOA, **A.DVN**, 1138/18 (1725). Seydişehir’den Ahmed Beşe adlı eşkiyanın, Arslan Ağa Hanı’ndan bazı tüccarın eşyasını gasp etmesine dair şikâyet: BOA, **A.DVN**, 1140/17 (1725).

⁶¹ Antalya kazası halkının 1721 tarihli şikâyeti: BOA, **A.DVN**, 884/50.

⁶² Karesi Fart kazası ahalisinin 1722 tarihli şikâyeti: BOA, **A.DVN**, 923/57.

⁶³ Şam halkının 1725 tarihli şikâyeti: BOA, **A.DVN**, 1099/38.

⁶⁴ Sakız adası halkının, Muhafız Mehmed Ağa ve Müftüden şikâyeti: BOA, **A.DVN.MHM.**, 194/57 (1774). Voyvodaları olan kişinin görevini yapmayarak, yerine “kapusuz bozuntusu” bir çukadar tâyin ettiğine dair Aydos halkının 1790 tarihli şikâyeti: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 2257/71.

⁶⁵ Ohri sancağı halkının, Vali Eyüp Paşa’ya destek mahzarı: BOA, **A.DVN**, 1146/13 (1726).

⁶⁶ Girit Kandiyе Kalesi halkının, aşar vergisinin toplanmasındaki düzensizlikle ilgili 1767 tarihli şikâyeti: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1023/54.

⁶⁷ Eflak’ta olan kazalardan, çeşitli adlar altında kanunsuz olarak Eflak Voyvodası tarafından alınan vergilerle ilgili Vidin halkının şikâyeti: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1176/3 (1771). Benzer şekilde Mora ahalisinin, kocabaşları olan kişilerin kanunsuz vergi tahsiline dair 1774 tarihli şikâyet: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1251/22.

⁶⁸ Rusya ile sulh yapıldığından, daha önce üzerlerine ordu görevi için tarh edilen mükellefiyetin affi isteğini hâvi Filibe ahalisinin 1779 tarihli mahzarı: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1597/89.

tımar sistemine⁶⁹ ve alaybeylerinden mütevellit problemlere⁷⁰, sık sık dışarıdan müdahalelere maruz kalan vakıflara⁷¹ ve adli mercilere dair şikâyet ve isteklerin⁷² de eksik olmadığı görülür.

III. Muhataplık ve Sonuç Alma Meselesi

İmparatorluğun uzak-yakın çok farklı bölgelerinden bir şekilde İstanbul'a ulaştırılan bütün bu toplu hak arama müracaatlarına, Osmanlı merkez yönetiminin nasıl karşılık verdiği ve bunları ne dereceye kadar "ciddiye aldığı" üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Fakat şikâyetlere dair merkezden verilen kararların ne şekilde olduğunu belgeler üzerinden anlamak mümkün olsa da, kararların icrâ ve infaz edilip edilmediğini, başka bir deyişle müracaat sahipleri bakımından sonuç alınıp alınmadığını tespit etmek güçtür. Bu nedenle burada, öncelikle belgeler üzerindeki muâmele kayıtlarına bakarak şekil yönünden ne gibi işleme tâbi tutulduklarına bir göz atılıp, daha sonra mümkün olduğu ölçüde müracaat sahiplerinin, şikâyete konu olan mesele hakkındaki taleplerinin, istekleri doğrultusunda sonuçlanıp sonuçlanmadığına dair bazı örneklemeler yapılacaktır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki defter kayıtları ve müteferrik belgeler üzerindeki derkenar ve buyurulduklar incelendiğinde, merkez bürokrasisinin, şikâyetler karşısındaki refleksinin genellikle basmakalıp bir şekilde olduğu, hattâ bazı durumlarda, bu tür müracaatlara "baştan savma" intibai uyandıran klişe cevaplar verildiği görülür. Fakat bununla birlikte yeterince ciddiye alınsın veya alınmasın, her müracaat muhakkak işleme konur ve meseleye dair verilen karara göre mahallî idarecilere gerekli emirler yazılırdı. Evrak üzerine düşülen *buyuruldu* kayıtlarında, genellikle ayrıntıya girilmeden çok kısa ifadelerle top mahallî idarecilere (çoğunlukla da kadı ve nâibe) atılırdı. Şimdi örnekleme suretiyle seçilen bazı belgeler üzerindeki buyuruldu kayıtlarına biraz daha yakından bakalım. Örneğin belgeler üzerinde şu şekillerde kayıtlara sıkça rastlamak mümkündür:

- "Mahallinde şer'ile deyü buyuruldu"⁷³.

- "Şer'ile deyü buyuruldu"⁷⁴.

⁶⁹ Vidin Kalesi muhâfazası görevinde olan tımar erbabına, Ohri Mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın yaptığı fenalıkların önlenmesine dair Vidin halkının mahzarı: BOA, A.DVN, 1104/18 (1725).

⁷⁰ İki aday arasında ihtilafa neden olan İnebahtı Alaybeyliğine dair: BOA, A.DVN.ŞKT, 1577/47 (1778).

⁷¹ Kırkkilise halkının, kazalarında bulunan vakıf mallarına dışarıdan bazı kişilerin müdahalesinin men'ine dair: BOA, A.DVN.ŞKT, 2374/13 (1793).

⁷² Silistre Kadısı Abdülkerim Efendi'nin bazı adâletsizliğinden şikâyet: BOA, A.DVN, 306/2 (1706).

⁷³ Karaman'dan Bozulus Türkmen cemaatlerinden Aziziddin Cemaati'nim mensuplarının, kethüdaları olan Mehmed'in haksız yere kendilerinden para aldığına dair şikâyetleri: BOA, A.DVN, 1121/31 (1724); Nevâhi-i Alaiye kazasına bağlı Sarahlı köyünden "Musa ve Deli Ahmed ve Kara Mahmud ve sairleri"nin, tapulu arazilerine komşu Elvat köyünden bazı kişilerin müdahale ettiğine dair şikâyetleri: BOA, A.DVN.ŞKT, 1028/66 (11 Haziran 1768).

⁷⁴ Ağrıboz "reâyâsi fukarâsi"nin, kazalarında âyân ve mütegalibeden olan bazı kişilerin kendilerine ait emlaklarını zorla aldığına dair şikâyetleri: BOA, A.DVN.ŞKT, 31/18 (1743).

- "Mahallinde şer'ile görülmek için deyü buyuruldu"⁷⁵.

- "Kanun üzre deyü buyuruldu"⁷⁶.

- "Te'kid ve isti'câli hâvî deyü buyuruldu"⁷⁷.

- "Kapudan Paşa'ya hitâben şer'ile deyü buyuruldu"⁷⁸.

Çok sık olmamakla birlikte, bazı durumlarda buyurulduğunun daha ayrıntılı ve uzun tutulduğu belgeler de vardır:

- "Üsküdar kadısı izzetlü efendi, iş bu arzuhâle nazar ve ibâdullahâ nef olunduğu vechile nizâm-ı merkumete rabt ve i'lâm eylesün deyü buyuruldu"⁷⁹.

- "Ta'yîn olunan mübâşir ma'rifetiyle mahallinde şer'ile görülüp ihkâk-ı hak ve eğer ihkâk-ı hak mümkün olmaz ise Âsitâne'ye ihzarları arz u i'lâm olunmak için deyü buyuruldu"⁸⁰.

- "İzzetlü Defterdar Efendi, arzuhâle ve derkenârlara dikkat ve taharri üzre nazar ve iktizâsını takrîr ile ifâde eylesün deyü buyuruldu"⁸¹.

- "Konya'ya ihzar ve şer'ile görülüp hilâf-ı şer'-i şerîf ve bilâ-emr-i münîf ahz olunan malları ba'de's-subut istirdâd ve bi-vech-i şer'î müdâhale ve teaddileri men' ü def' olunmak için Karaman valisine hitâben deyü buyuruldu"⁸².

- "Kadîmden zabt ve tasarruflarında olan tarla ve çayırlarına hilâf-ı kânun ve fuzuli ve bilâ emr-i hümayun bir vechile dahl u taarruz edilmeyüp men' u def' oluna deyü Divândan hükm buyuruldu"⁸³.

Bunlara benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Demek ki, ya davacının isteğine uygun olarak direk merkezden bir karar verilip ona göre emir yazılıyor, ya da

⁷⁵ Adana'da Karasağı Mahallesi'nden gayrimüslim halkının, yine aynı mahalleden Avanas adlı zımminin kendi halinden olmayıp bazı kötülöklere kalkıştığına dair şikâyetleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1697/30 (23 Eylül 1780).

⁷⁶ Mora'da Halomic kazasına bağlı Deyuri köyü halkını, kaza sâkinlerinden mütegalibe ve cebâbireden Hotman-oğlu Mustafa'nın zorla kendi yerlerine musallat olduğuna vs.ye dair şikâyetleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1767/47 (30 Haziran 1781).

⁷⁷ "Ahali-i kazâ-i Manavgat ve İbradı fukarâları"nın, Hacı İsa-oğulları Yörüklerinin şekâvetlerinden şikâyetlerini hâvi arzuhâlleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1914/12 (20 Mart 1783).

⁷⁸ Akdeniz'de Şire Hıristiyan halkının, Kocabaşları olan Kör Dimitri ve diğer bazı kişilerin, kendilerinden kanundan fazla vergi talep ettiklerine dair şikâyetleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, , 1372/86 (23 Nisan 1776).

⁷⁹ Üsküdar'a dışarıdan gemi ile getirilip mahzenlere konulan ve orada çuvallanan kömürün halka pahalıya satıldığına dair "ahâli-i Üsküdar"ın şikâyetleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1021/32 (11 Mayıs 1768).

⁸⁰ Karaman Bozulus Türkmen Mukataası'nın vergileri hakkında, "Türkmen fukarâsı"nın arzı üzerine : BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1372/44 (21 Mayıs 1776).

⁸¹ Erzurum sancağına bağlı Kuruçay, Kemah ve Gercanes ahalisinin, kazalarının daha önce Gümüşhane Madeni'ne bağlandığı vs. hakkındaki toplu müracaatları: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1658/5 (14 Mart 1780).

⁸² Kırşehir'den Musa ve diğer bazı kişilerin, gerçek dışı olarak borçlu olduklarını iddia ederek kendilerinden para aldığına dair Kırşehir halkından on kişinin müşterek şikâyet dilekçeleri: BOA, **A.DVN.ŞKT**, 1668/31 (24 Haziran 1780).

⁸³ BOA, **A.DVN**, 1052/86 (1724).

yargılamanın mahallî mahkemede yeniden yapılması isteniyordu. Bazı durumlarda ise davanın Divanda görülmesi için tarafların İstanbul'a çağrıldığı da oluyordu. Verilen bütün bu kararlara göre, davanın yeniden "mahallinde şer'ile görüldüğü" kesin olmakla birlikte, bundan sonrasının nasıl cereyan ettiğini bilmemizin imkânı yoktur. Zira bundan sonrası davanın "infaz süreci" olup, Osmanlı yargılama mekanizmasında infaza dair düzenli kayıtlar tutulmamıştır. Bununla birlikte, eğer dava veya şikâyet konusu olan kişi, ehl-i örften ve yönetici sınıfından veya mâruf bir eşkıya ya da âyan gibi bir kişiyse, merkezden yazılan emir özel mübâşirle gönderilir; böyle durumda da bu iş için görevlendirilen mübâşir, meselenin sonucunu hükûmete rapor ederdi. Bunun yanı sıra, özellikle idam, hapis ve sürgün gibi ağır cezalarda, kararın infaz sonucunun yazılarak bildirilmesi, mahallî idarecilere yazılan hükümlerde özellikle belirtilirdi. Ama görece önemsiz küçük davalar hakkında verilen, özellikle mal ve para tazmini gibi şikâyetlere dair mağduriyetlerin gerçekten müştekiler lehine neticelenip neticelenmediği şüphelidir.

Sonuç

XVIII. yüzyıl, Osmanlı devlet yönetiminde diğer birçok alanda olduğu gibi merkez-taşra münasebetlerinde de bazı ciddi değişmelerin görüldüğü; birçok yazara göre taşradaki âyan ve eşrâfın güçlenmesiyle paralel olarak merkezî otoritenin güç kaybettiği; kısaca bir bütün olarak tımar sisteminden mahkemelere, sosyal yapıdan vergi sistemine kadar bazı yozlaşmanın görüldüğü bir dönemdi. Bu durum kaçınılmaz olarak gerek idarecilerin kötü yönetimi ve suiistimallerinden, gerekse de devletin idarî mekanizmasında ortaya çıkan daha köklü sorunlardan mütevellit, özellikle merkezden uzak vilâyetlerde ciddi boyutta adaletsizliklerin ve mağduriyetlerin doğmasına neden olmuştu. Böyle durumlarda halkın önünde, sıkıntılarını ve isteklerini üst makamlara bireysel veya toplu müracaatlarla duyurmak en etkili çıkış yolu olarak mevcuttu. Nitekim bu hakkın ne derece etkin bir şekilde kullanmış olduğu, gerek mahallî mahkemelere ait *şer'îye sicilleri*, gerekse de merkez bürokrasisi tarafından tutulan defterler ve biriktirilerek bugüne kadar ulaşmış olan binlerce evraktan rahatlıkla anlaşılır. Öyle ki, şikâyet mekanizmasıyla alâkalı çalışma yapmayı düşünen herhangi bir araştırmacının önünde, yığınla kaynak malzemenin hazırda durduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kısacası Osmanlı İmparatorluğu'nda şikâyet hakkının kullanımına dair, zaman zaman görülen devlet dışı (mütegallibe ve yerel güç odakları tarafından) baskı ve caydırmaları bir yana bırakırsak, idarî yönden herhangi bir engelleme veya sınırlama yoktu. Fakat bu durum, elbette adâletin eksiksiz ve mükemmel bir şekilde dağıtıldığı anlamına da gelmez.

Kanaatimizce adâletin tekerleği ağır-aksak da olsa dönmeye devam ediyordu. Bu nedenle büyük küçük, görece önemli önemsiz *arzuhal*, *ilâm* ve *mahzar* şeklindeki her müracaat işleme konuyor ve neticede bir şekilde karar veriliyordu. Çoğu durumda şikâyete konu olan husus, merkez bürokrasisinin ayrıntısını bilemeyeceği kadar spesifik vakalara dair olduğu için, "şer'ile görüle" veya "kanun üzre görüle" gibi klişe ifadelerle mahallî mahkemeye havale ediliyordu. İşte böyle durumlarda mahallî mahkemenin, şikâyetçinin isteğine uygun yeniden bir karar vermiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca bazı durumlarda da merkezden, davacının isteğine uygun buyuruldu sâdir oluyor ve mahalline buna göre hüküm yazılıyordu. Buradan

gelmek istediğimiz sonuç şu ki, Osmanlı idari ve adli sisteminde, davasında haklı olmak kaydıyla bir şekilde mahallî mahkeme veya Divandan karar çıkarmada, sistemi tıkayacak boyutta herhangi bir ciddi sorun yaşanmıyordu. Fakat kanaatimizce hak kayıplarına ve uzun yıllar süren mağduriyetlere neden olan süreç esas bundan sonraki aşamada ortaya çıkıyordu. Bir başka deyişle, verilen mahkeme kararlarının infazında çok ciddi güçlüklerle karşılaşılıyordu. Öyle ki, zimmete para geçirme gibi sıkça görülen idarî davalarda bile, Devlet, kendi hakkının korunması için bizzat Divanhümayun'dan verilen ve özel mübaşirle gönderilen kararların icrâsında çok büyük zorluklarla karşılaşır ve çoğu zaman da mirî hazinenin zararına sebep olacak şekilde infaz süreci akim kalırken, sıradan bir köylü reayanın derebeyi veya eşkıya tarafından gasp edilen birkaç parça eşyası, ya da birkaç yüz kuruşu nasıl geri alınabilirdi? Osmanlı adli bürokrasisinde, mahkeme kararlarının infaz sürecindeki gelişmeleri kaydetme geleneği olmadığı için, kararların infaz aşamasına dair sistematik kaynaklar mevcut değildir. Bununla birlikte, daha önce verilmiş kararların uygulanamamasından dolayı yeniden yazılmış mükerrer hükümlerin çokluğunu da göz önünde bulundursak, mahkeme kararlarının infazında, toplum vicdanını yaralayıcı ve adâlet mekanizmasını zedeleyici ciddi boyutta zâfiyetin olduğunu düşünürüz.

Ama yine de bütün bunlara rağmen, Osmanlı toplumunda bireysel veya toplu olarak hak arama ve şikâyet mekanizmasının, her dönemde düzgün şekilde işletildiği ortadadır. Hattâ XVII. yüzyıl sonlarından itibaren, bir yandan batıdaki uzun savaşlar, diğer yandan da özellikle Anadolu eyâletlerinde güvenliği tahrip eden kapısız levend eşkıyasının faaliyetlerinden bunalan merkezi hükûmet tarafından, kalabalık gruplar halinde toplanmanın yasaklandığı (bu yıllara ait belgelerde “cem’iyyet memnu” şeklinde sıkça geçen) dönemde bile, ahalinin toplu şikâyet haklarına herhangi bir kısıtlama getirilmemişti. Şu halde, bireysel veya toplu şikâyet hakkının ehl-i örf veya ehl-i arz, Müslim veya gayrimüslim bütün sosyal sınıflar tarafından her dönemde sınırsızca kullanılmış olmasının, toplum üzerinde büyük bir rahatlama meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Fakat buna rağmen netice olarak, şikâyet hakkının sınırsızca kullanılmasının tek başına adâleti sağlamada yetersiz olduğu; özellikle verilen kararların icrâ ve infazında gecikmeler ve imkânsızlar nedeniyle çok ciddi boyutlarda hak kayıpları ve mağduriyetlerin, hemen her devirde ve devlette olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nda da yaygın bir adli problem olarak mevcut olduğunu düşünürüz.

MAHZARIN								
No	Tarihi		Mahreci	Katılım			Muhtevası	Arşivdeki Yeri
	Hicri	Miladi		Müh	Par	Top		
1	1117	1705	Darende	34	.	34	Darende kasabasında zulmeden Ömer Efendi-oğlu İbrahim'in cezasının verilmesi	A.DVN., 302/92
2	1117	1706	Silistre	99	.	99	Silistre Kadısı Abdülkerim'in, mütesellime gammazladığı adları sayılan kişilerin dürüst oldukları	A.DVN., 306/2
3	1117	1705	Aydıncık	133	8	141	Daha önce bazı kişilerin iftirası ile vaizlik görevinden azledilip sürgün cezası verilen Şeyh Ali'nin affedilmesi	A.DVN., 312/10
4	1119	1707	Bakras	44	.	44	Bazı ehl-i arzın iftirasıyla Paya Kelesine hapsedilen Hacı Hüseyin'in cezasının affedilmesi	A.DVN., 358/84
5	1119	1707	Bosna	48	.	48	İzvornik Alaybeyi Ahmed'in iftiraya uğradığı ve kendisinden hoşnut oldukları	A.DVN., 364/29
6	1119	1707	Alaiye	93	3	96	Eski Antalya Naibi Seyyid Hacı Yusuf'a, eşkıyanın iftirasıyla verilen sürgün cezasının affedilmesi	A.DVN., 367/95
7	1120	1708	Kars-ı Zülkadriye	18	.	18	Maraş Andırın'da sakin Bayezid-oğlu Mehmed ve kardeşinin cebabireden olduklarından sürgün edilmeleri	A.DVN., 426/43
8	1120	1708	Yerköy	22	15	37	Kasaba sakinlerinden Abdülkerim Çavuş-oğlu Ali'nin şikâyetinden şikâyeti muhtevi	A.DVN., 434/7
9	1121	1709	Yenice-i Vardar	22	.	22	Sipahi Abdi ile eski Selanik Alaybeyi Hasan arasında tumar ihtilafında Abdi'nin haklı olduğuna dair	A.DVN., 457/12

10	1121	1710	Ovayüzü	11	.	11	Bağcağız köyünden Afacan Receb'in, Sipahi İbrahim'in vergisini haksız yere toplaması ve şekâveti	A.DVN., 469/65
11	1121	1709	Demirci	23	26	49	Demirci'de medfun Hacı Baba Türbesi Vakfı'na zaviyedar ve mütevellî tayini	A.DVN.,474 16/
12	1133	1721	Mat	12	69	81	Kaza sakinlerinden Çal-oğlu Ahmed ve diğer bazı kişilerin şekâveti ve cezalandırılmaları	A.DVN., 865/5
13	1133	1721	Ağrus	24	3	27	Yeniçeri serdarı Abdullah Beşe ibn Mehmed ve adı geçen Yeniçerilerden memnu oldukları	A.DVN., 867/34
14	1133	1721	Antalya	75	.	75	Ahaliye zulmeden Teke Mütesellimi Ahmed Ağa'nın görevden alınmasına dair	A.DVN., 884/50
15	1133	1721	Erzurum	47	.	47	Sabık Ocak Ağası İsmail ve kethüdası Mustafa'nın şekâveti hakkında	A.DVN., 902/62
16	1134	1721	Divriği	38	.	38	Kasaba hassına malikâne mutasarrıf olan Kaya-zade Mehmed Ağa'nın şekâveti	A.DVN., 909/12
17	1134	1722	İskenderiye	24	.	24	Ülgün Kalesi Dizdarı Mehmed öldüğünden dizdarlığın, oğlu Süleyman'a verilmesi	A.DVN., 916/20
18	1134	1722	Anavarin Kalesi	26	.	26	Kandiye kasabasından Hasan Ağa'ya, bazı kişilere rüşvet vererek iftira ettiklerine dair	A.DVN., 916/80
19	1134	1722	Konya	7	31	38	Tımarları Subaşısı Yusuf Ağa'dan herkes memnun olduğundan yeniden Subaşı tayin edilmesi	A.DVN., 919/15

20	1134	1722	Talistine Kalesi	7	.	7	Ostaruşça Kalesinin tamiri için malzeme temin etmekle görevlendirildiklerinde bazı kişilerin şikâvet ettiği	A.DVN., 919/58
21	1134	1722	Fart	13	29	42	Kara İne Bey Vakfı'nın yerlerini iltizamla alan Eşbeci Ali'nin zalim olduğu ve fazla para topladığı	A.DVN., 923/57
22	1134	1722	Demirci	90	.	90	Şehir, Karataş ve Ortapınar nâhiyelerinde sakin ahali olarak voyvodaları İsmail Ağa'dan memnun oldukları	A.DVN., 927/1
23	1135	1722	Bergama	22	2	24	Kendisine iftira edilen müderris Hebtulgalib Efendi'nin iyi haline şehâdet ettiklerine dair	A.DVN., 951/51
24	1135	1722	Çankırı	138	.	138	Alaybeyi Ahmed Ağa'nın iftira ile görevden alındığı, oysa kendilerinin ondan memnun oldukları	A.DVN., 951/69
25	1135	1723	Ankara	49	.	49	Fetihten bu yana olageldiği gibi, sofipliği ve sof yünlerinin gümrük vergisinde yapılan yeni düzenlemeye itiraz	A.DVN., 959/13
26	1135	1723	Ulubey	7	.	7	Poyraz-oğulları Mustafa, Mehmed ve Yusuf'un şikâvetinden şikâyet	A.DVN., 971/15
27	1135	1723	Yakova	41	.	41	Bazı kişilerin eşkıyalık ederek askerî görevlerini yapmadıkları, vergilerini vermedikleri vs.den şikâyet	A.DVN., 974/86
28	1135	1723	Eskişehir	58	5	63	Sabık Yenişehir Sancakbeyi Solak Mehmed'in zulüm ve şikâvetinden şikâyeti muhtevi	A.DVN., 999/23

29	1136	1723	Podgroiçe Kalesi	22	.	22	Seksen yaşında olmasına binâen naiblik görevinden azledilen Ali Efendi'den memnun oldukları ve görevinin iadesi	A.DVN., 1027/28
30	1136	1724	Sinop	40	4	44	Sinop Kalesi'nde Taşçıyan ve Topçuyan Ağası olan Hacı Ali Ağa'dan her vechile memnun olduklarına dair	A.DVN., 1032/48
31	1136	1724	Korbin	27	.	27	Akçahisar Kalesi Dizdarı kâtil Ali ibn Hasan'dan dizdarlık ve tımarı alınıp Receb'e verilmesi	A.DVN., 1032/80
32	1136	1724	Akçahisar	39	.	39	Van ve Tiflis taraflarında olan ordu için Manisa'dan istenen 100 mehar deve hakkında	A.DVN., 1034/21
33	1136	1724	Teköş	53	29	82	Kaza âyanından ve mütegalibeden Hasan Ağa ve Derviş Ağa'nın şekâvetinden şikâyet	A.DVN., 1038/67
34	1136	1724	Akıntıburnu	39	11	50	Yeni Kalede Çavuşlar Kethüdası olan Kaptan Bektaş ile yeni Çavuşlar Kethüdası Derviş Ağa arasındaki ihtilaf	A.DVN., 1038/90
35	1136	1724	Kütahya	80	.	80	Anadolu Defter Kethüdası İsa Ağa'nın görevin üstesinden gelecek iyi bir kişi olduğuna şehâdet ettiklerine dair	A.DVN., 1054/78
36	1137	1724	Arkadya	29	.	29	Modon Kalesi'nin Yerli Cebecibaşısı İsmail'in, görevini yapmadığı ve bazı yolsuzluğa kalkıştığından yerine Halil Ağa'nın tâyini	A.DVN., 1095/15

37	1137	1725	Esterumca	87	.	87	Köstendil Alaybeyi Mustafa Bey kendi halinde iken, Esterunca Kadısı Mustafa Efendi'nin kendisine iftira ettiğine dair	A.DVN., 1099/9
38	1137	1725	Şam	132	.	132	Son yıllarda Şam valilerinin bazı kanunsuz işlerle ahaliyi ezdiği ve esnaftan fazla vergi aldıklarına dair şikâyet	A.DVN., 1099/38
39	1137	1725	Yanya	59	.	59	Delvine Alaybeyi Mehmed-veledi Zeynel, görevini düzgün yaparken eski alaybeyinin müdahalesine dair	A.DVN., 1102/26
40	1137	1725	Vidin	129	.	129	Vidin Kalesi muhâfazasında olan tımar erbâbına, Ohri Mutasarıfı Mehmed Paşa bazı kişilerin tahriki ile zulmettiği	A.DVN., 1104/18
41	1138	1725	Tırhala	27	.	27	Fener nâhiyesi Siroz köyü sipahisi Çuka-zâde Ömer Sipahi ibn Abdullah'ın şekâvetinden şikâyeti muhtevi	A.DVN., 1138/18
42	1138	1725	Seydişehir	29	.	29	Ahmed Beşe adlı şakinin şekâveti ve Arslan Ağa Hanı'ndan bazı tüccarın eşyalarını çalması vs.den şikâyeti havi	A.DVN., 1140/17
43	1138	1725	Hayrabolu	42	.	42	Kazalarında mimar olan İbrahim Halife, görevini yaparken ve herkes memnunken Ali adlı kişinin müdahalesinin meni	A.DVN., 1141/26
44	1138	1725	Gerebine	28	.	28	Ali veledi Hasan adlı kişinin 15-20 Arnavut eşkıyasıyla Gerebine kazasında şekâvete kalkıştığı	A.DVN., 1141/31

45	1138	1726	Ohri	46	.	46	Akçahisar ve Epşem kazalarından bazı kişiler, Vali Eyüp Paşa hakkında haksız yere para aldı diye iftira ettiklerine dair	A.DVN., 1146/13
46	1138	1726	İskenderiye	23	.	23	Podgoriçe ve diğer serhat kalelerinde bulunan neferlerin, başka yerde görevlendirilmeleri vs.ye dair rahatsızlıklarını havi	A.DVN., 1148/4
47	1138	1726	Akşehir	16	2	18	Alaybeyleri yaşlı ve hasta olduğu için Halil'in alaybeyi olarak tayin edilme isteklerini havi	A.DVN., 1152/61
48	1156	1743	Konya	30	.	30	Konya ile Ereğli arasında Sultaniye kasabasındaki bir menzilin kullanım hakkında dair ihtilaf	A.DVN.ŞKT., 33/33
49	1185	1771	Arkadya	22	5	27	Zanto, Kefalonya ve diğer Rumeli hududuna kefare gemilerinin ve Rusların tecavüzlerine dair	A.DVN.MHM., 146/56
50	1188	1774	Sakız	63	10	73	Muhafız Avz Mehmed Ağa ve Müftü'den şikâyetlerini ve genel olarak kale savunmasındaki sorunları havi	A.DVN.MHM., 194/57
51	1140	1728	İçel	34	.	34	Alaybeyi Ömer, asi ve katil olduğundan görevden alınarak Hüseyin'in alaybeyi tayin edilmesine dair	AE.III. AHMED, 4468
52	1181	1767	Vadine	32	.	32	Çalu-oğlu İslam adlı kişinin şekâvetinden şikâyetlerini muhtevi	A.DVN.ŞKT., 1009/99
53	1181	1767	Kandiye Kalesi	147	.	147	Aşar toplanmasında ortaya çıkan bazı rahatsızlıklardan şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1023/54

54	1183	1769	Demirhisar	69	49	118	Kazalarında bulunan Çavuş Mehmed Bey adlı kişinin şikâvetinden şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1095/72
55	1184	1770	Yenişehir	177	.	177	Mora isyânı, kocabaşların bazı hareketlerinden ve çevredeki Ulah'lardan dolayı rahatsızlıklarını ve şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1030/85
56	1185	1771	Bosna	132	.	132	Bosna serhaddindeki kalelerde mevcut askerlerden, daha önce top ve mühimmat masrafı olarak kesilen paranın itası hakkında	A.DVN.ŞKT., 1175/31
57	1185	1771	Vidin	324	.	324	Eflak'ta olan kazalardan, Eflak Voyvodası tarafından çeşitli adlar altında alınan vergiden rahatsız olduklarına dair	A.DVN.ŞKT., 1176/3
58	1185	1771	Beytülmağdis	33	.	33	Yafa İskelesi Kalesi Dizdarı Mehmed Ağa hakkında	A.DVN.ŞKT., 1176/11
59	1186	1772	Muş	32	9	41	Muş ahalisinin, hem Van hem de Erzurum valileri tarafından vergi talebiyle rencide edildiklerine dair şikâyetleri	A.DVN.ŞKT., 1179/66
60	1187	1773	Niğbolu	134	.	134	Niğbolu muhafazasında bulunan Yeniçeri askerinin mevâciblerinin ödenmesi hususundaki sıkıntıya dair	A.DVN.ŞKT., 1236/79
61	1188	1774	Kaladarta	9	52	61	Kocabaşı Anaganosti ve diğer bazı kocabaşların farklı adlarla ahali den haksız yere para topladıklarına dair	A.DVN.ŞKT., 1251/22

62	1188	1774	Ağzaz	15	.	15	Beldelerinde hâkim olmadığından, Kürt aşiretlerinin bazı şekâvetleri ve Kilis hâkiminin haksız yere kendilerinde para aldığı	A.DVN.ŞKT., 1266/82
63	1188	1774	Erzincan	82	.	82	Eşkiyâdan Beşir-oğlu Abdullah'ın cezasının verilmesine dair ahalinin isteğini havi	A.DVN.ŞKT., 1271/7
64	1189	1775	Debre-i Bâlâ	90	.	90	Beş yüz askerle orduya katılması istenen Mesih Bey'in, göreve gitmediği gibi hânilik ve şekâvet ettiğine dair	A.DVN.ŞKT., 1325/18
65	1189	1775	Akçakızanlık	123	120	243	Elli hânedan ibaret olan kazanın avâız ve diğer vergilerindeki probleme dair	A.DVN.ŞKT., 1348/19
66	1190	1776	Vulçıtrın	115	30	145	Mansub bir mirimirandan yoksun olan sancakta, bazı eşkiyâ zümresinin şekâvetlerinden şikâyet	A.DVN.ŞKT., 1363/42
67	1190	1776	Bosna	131	4	135	Bosna eyaletindeki kalelerde görevli askerin mevaciblerine dair	A.DVN.ŞKT., 1408/91
68	1190	1776	Ruşçuk	16	.	16	Bazı eşkiyâ zümresinin ortaya çıktığı ve ahalinin bunlardan rahatsız olduklarına dair	A.DVN.ŞKT., 1414/42
69	1190	1776	Tavşanlı	21	80	101	Kazalarında olan İbrahim ve Mustafa'nın kendi halinde oldukları ve onlara iftira edildiğine dair şehâdetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1444/64
70	1191	1777	Menlik	85	32	117	Kaza ahalişi âyanları olan Talib'den memnunlarken, Avrathısı tarafından âyanlık iddiasına olan Abdül Ağa'dan şikâyet	A.DVN.ŞKT., 1508/31

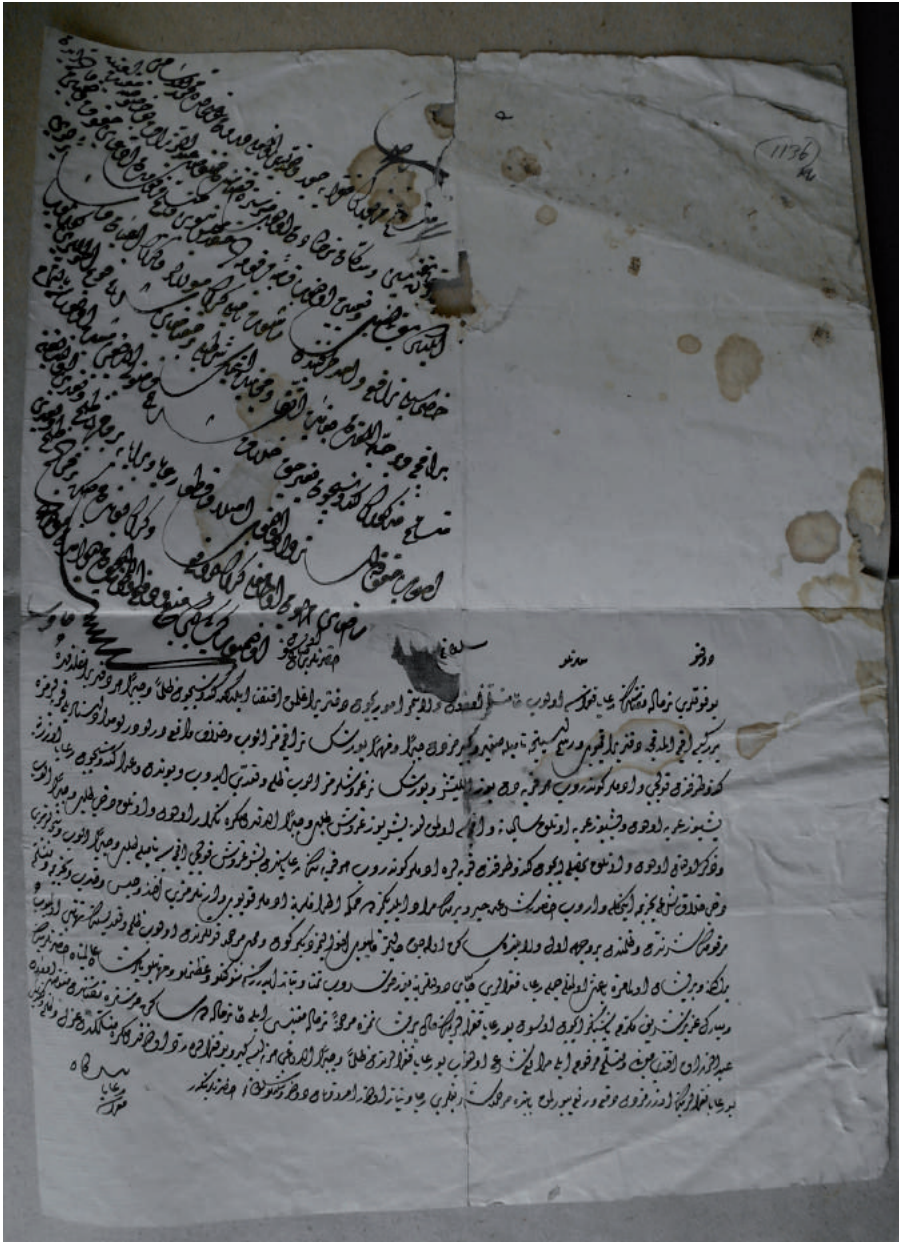
71	1191	1778	Abazakapısı	30	13	43	Sohum Kalesi muhâfazasında olan askerinin, zahire tâyinatlarının vaktinde gönderilmesi isteklerini havi	A.DVN.ŞKT., 1523/66
72	1192	1778	Özi	104	34	138	Özi ve Hocabey Kaleleri ile Hasan Paşa Palangası muhâfazasında olan askerlerin zahire ihtiyacı hakkında	A.DVN.ŞKT., 1539/45
73	1192	1778	Hamid	9	11	20	Türkeş Hassı Voyvodası Hacı Osman Ağa'nın, kendilerinden ziyade vergi talep ettiğinden şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1548/57
74	1192	1778	İnebahtı	106	.	106	İki aday arasında ihtilafa neden olan alaybeylik hususunda, Kaptanıderya Gazi Hasan Paşa'nın emrini aldıkları vs. hakkında	A.DVN.ŞKT., 1577/47
75	1193	1779	Dobruca	5	.	5	Birkaç köydeki adları yazılan eşkiyâdan, gasp ettikleri mallarının geri alınması ve şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1588/70
76	1193	1779	Filibe	97	66	163	Rusya ile sulh yapıldığından, bundan önce ordu için gerekli olan nakliye vasıtalarının bedelleri alınırken şimdi affedilmesi	A.DVN.ŞKT., 1597/89
77	1193	1779	Hadım	4	12	16	Adları verilen derebeylerin bazı eşkiyâlık işlerine kalkıştıklarına dair şikâyeti havi	A.DVN.ŞKT., 1614/3

78	1193	1779	Hersek	181	63	244	Dağlık ve verimsiz yerlerde bulunan adları sayılı kaza ve kale ahalisinin, vergilerinin tenziline dair isteklerini havi	A.DVN.ŞKT., 1614/53
79	1193	1779	Muğla	53	22	75	Eskiden beri şekâvet eden ve şimdi Mısır'da olan Hasan Çavuş-oğlu Hacı Ahmed'in, Mısır'dan kazalarına gelmemesine hakkında	A.DVN.ŞKT., 1632/1
80	1193	1779	Bozulus	11	.	11	Vergilerini ağalarına ödedikleri halde, eşkiyâdan bazıları Bolvadin-Emirdağ'ında Ağa'nın yolunu kestiği ve şekâvet ettiği	A.DVN.ŞKT., 1641/7
81	1194	1780	Kirmasti	29	24	53	Eyüb El-Ensari Vakfına ait köylere, mukataa sahibi bazı kişilerce yapılan müdahalenin menine dair	A.DVN.ŞKT., 1663/9
82	1194	1780	Ahyolu	.	71	71	İki ayrı kişiye mâlikane mukataa olarak verilen şehrin geliri üzerinde mukataa sahiplerinin anlaşmazlıklarına dair	A.DVN.ŞKT., 1686/12
83	1195	1781	Karacalar	45	6	51	Çevrelerinde bulunan Yund Dağı eşkiyâlarının şekâvetlerinden şikâyet	A.DVN.ŞKT., 1731/26
84	1196	1782	Çağlayık	21	67	88	Birkaç seneden beri kazalarında ortaya çıkan bazı eşkiyânın şekâvetinden şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1826/83

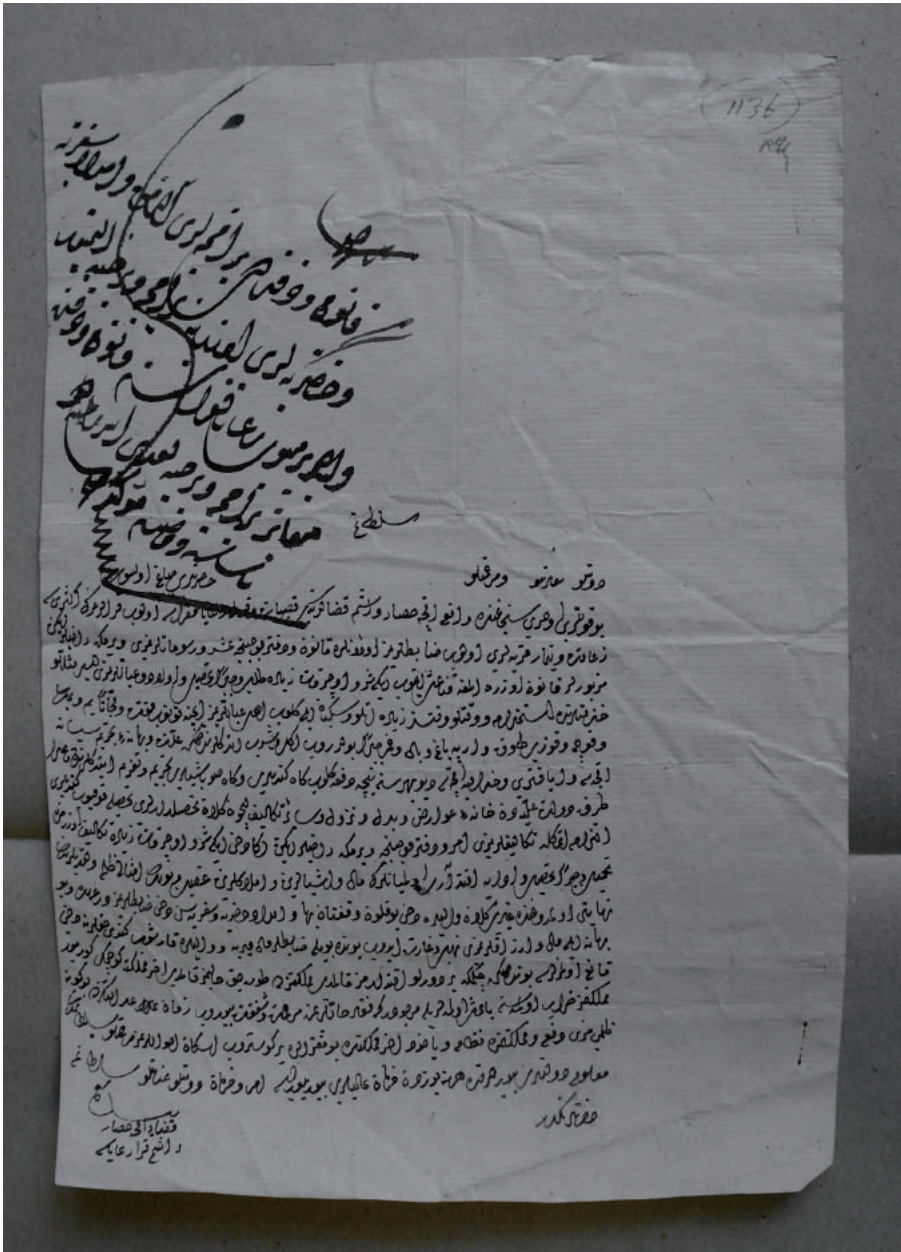
85	1196	1782	Berkofça	76	130	206	Âyanlık iddiasında bulunan Seyyid Mehmed Ağa ve ona bağlı bazı kişilerin tegallübünden şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1829/45
86	1196	1782	Kandiye Kalesi	191	.	191	Ziraat erbabı ile mukataaya dâhil olan ahali arasında vergiden mütevellit bazı anlaşmazlıklara dair	A.DVN.ŞKT., 1890/3
87	1197	1783	Salta (Salina?)	69	.	69	Arnavud eşkıyasının şekâvetinden şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 1911/38
88	1197	1783	Gerede	30	1	31	Demirciler Mahallesi'nde Şeyh Hüseyin Efendi Vakfı Camii'nin mütevelliliği ve imametine dair	A.DVN.ŞKT., 1927/70
89	1198	1784	Garadçaç	56	2	58	Garadçaç Kalesinde zaim Hacı Mustafa'nın bazı uygunsuz hareketleri ve zulmünden şikâyeti havi	A.DVN.ŞKT., 1974/71
90	1198	1784	Faş Kalesi	31	8	39	Kale neferatının tâyinâtlarının azlığından şikâyet eden isteklerini havi	A.DVN.ŞKT., 1997/14
91	1201	1787	Sandıklı	53	2	55	Vergi meselesi ve bazı eşkıya gruplarından şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 2141/79
92	1201	1787	Çemişgezek	40	.	40	Bazı Kürd aşiretlerini şekâvetlerinden şikâyetlerini havi	A.DVN.ŞKT., 2162/27
93	1197	1783	Yanya	48	9	57	Tımara mutasarrıf olan Ömer'in, tımara haksız yere Alaybeyi Ömer'in müdahale ettiğine dair	A.DVN.ŞKT., 1946/54

94	1203	1789	Saluri	36	.	36	Kasabada 350 hâne Müslüman olup, bunların çoğu dul kadın olduğu vs.'den bahisle istenen yeni asker yazımı hususundaki sıkıntıları	A.DVN.ŞKT., 2218/59
95	1203	1789	Vidin	232	.	232	Vidin Kalesi muhâfaza hizmetinde olan askerın tayinatının ödenmesi hususunda ortaya çıkan sıkıntılara dair	A.DVN.ŞKT., 2239/51
96	1204	1790	Aydos	39	17	56	Voyvodaları olan kişinin görevini lâyıkiyle yapmadığı, yerine kapısız bozuntusu bir çukadar tayin ettiği vs. hakkında	A.DVN.ŞKT., 2257/71
97	1204	1790	Gelibolu	55	.	55	Kendilerinden istenen kalyoncu neferatının affedilmesine dair isteklerini havi	A.DVN.ŞKT., 2275/61
98	1205	1791	Eğirdir	21	18	49	Hacı Göle-oğlu İbrahim ve Abdi-oğlu İbrahim adlı kişilerin şekâvetlerinden şikâyeti muhtevi	A.DVN.ŞKT., 2308/85
99	1206	1792	Denizli	69	43	112	Batı taraflarındaki Çarşamba kazasından Dalkılıç-oğlu Mehmed Emin ve diğer başka kişilerin şekâvetinden şikâyet	A.DVN.ŞKT., 2334/40
100	1207	1793	Kırkkilise	69	35	104	Kazada bulunan vakıf mallarına dışarıdan bazı kişilerin musallat olduğuna dair	A.DVN.ŞKT., 2374/13

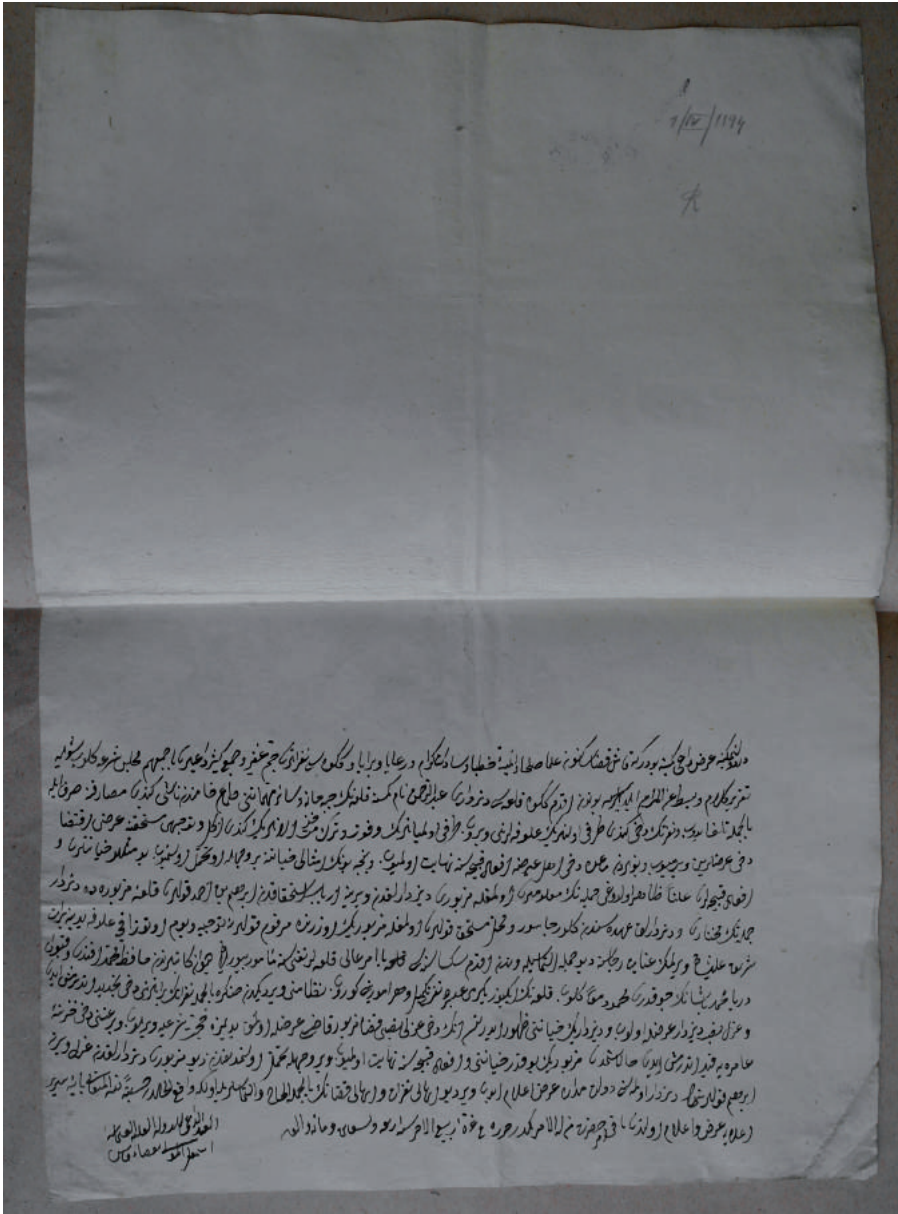
Tablo 4: İncelenen 100 örnek mahzarın ait olduğu yıllar, katılımcı sayısı, muhtevası ve arşivdeki yeri.

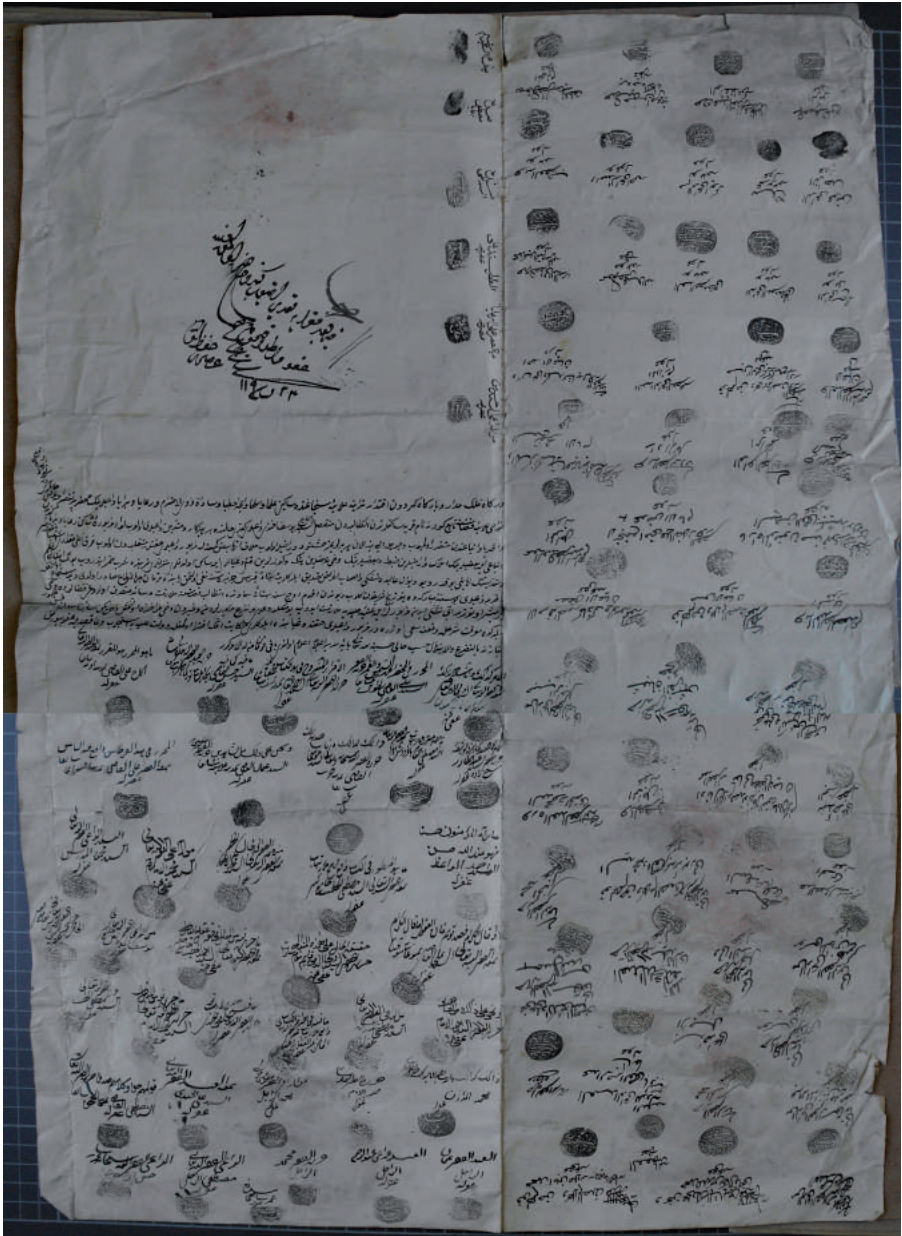
Belge 1: Tırhala kazası halkının 1724 müşterek arzuhâli ve üzerinde buyuruldu (BOA, A.DVN, 1064/15).

Belge 2: Ohri sancağında Akçahisar ve Eşme kazaları ve köyleri halkının 1724 tarihli müşterek arzuhâli ve isteklerine dair çıkan buyuruldu (BOA, A.DVN, 1066/80).

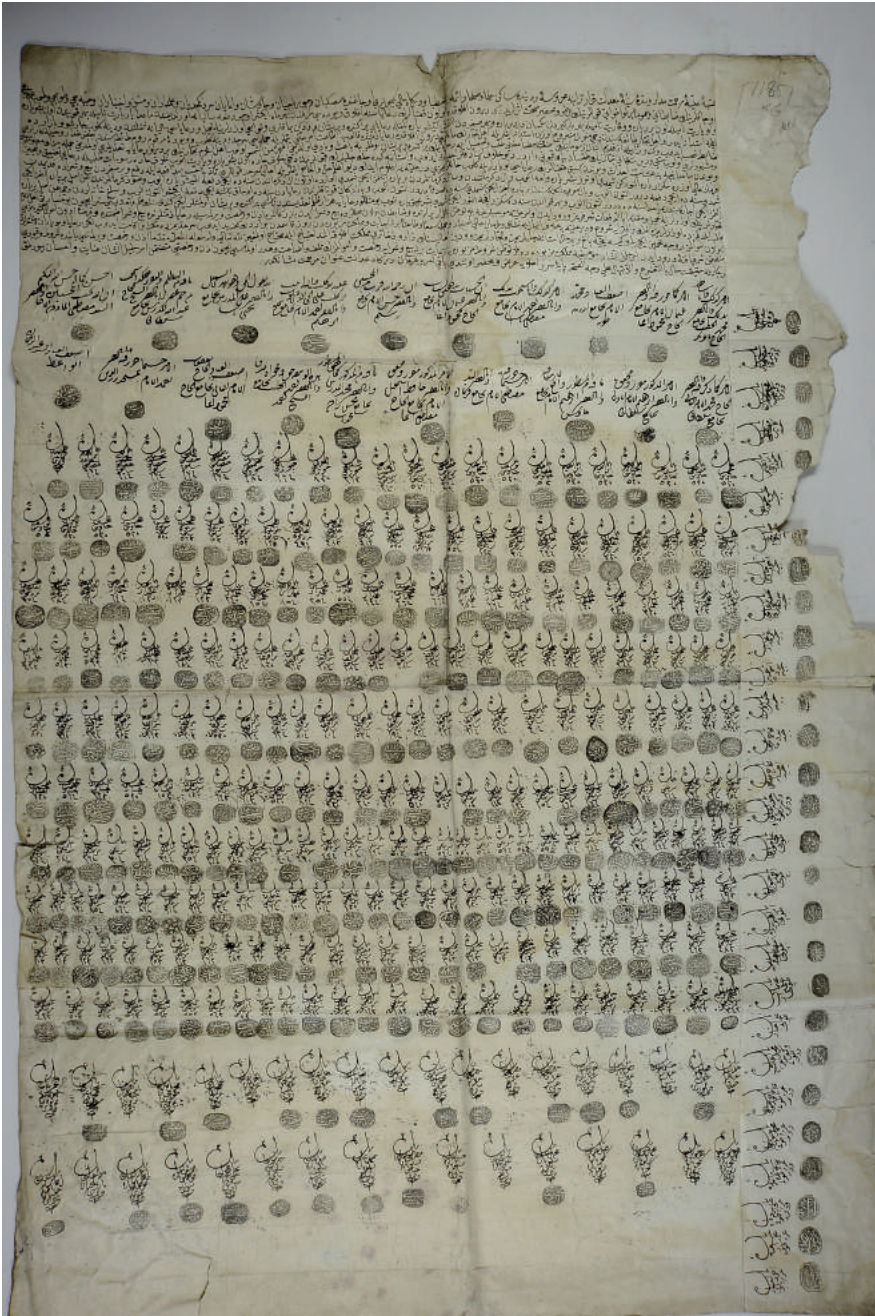

Belge 3: Kaş kazası ahalisinin, Kale Dizdarı Abdurrahman hakkında bazı müşterek şikâyetlerini havî 1780 tarihli ilâm (BOA, A.DVN.ŞKT, 1663/58)

Belge 4: Alaiye kazası halkının, iftira sonucu haksız yere sürgün edilen Antalya eski naibine desteklerini havâ 1707 tarihli mahzar (BOA, A.DVN, 367/95)

Belge 6: Eflak Voyvodası'nın haksız yere çeşitli adlar altında vergi aldığına dair Vidin halkının 1771 tarihli ve 324 mühürlü müşterek mahzarı (BOA, A.DVN. ŞKT, 1176/3).